

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОРНІЙЧУК МАРІК ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри історії та археології,
д.і.н., проф. Надія ТЕМІРОВА

«_____» _____ 2025 р.

**«ВЕЛИКЕ ПРОБУДЖЕННЯ» І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ АМЕРИКАНЦІВ**

Спеціальність 032 Історія та археологія

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

Роман ЛИТВИНЕНКО, д.і.н., проф.,

проф. кафедри історії та археології

Оцінка: ____/____/____ Голова ЕК:

Олексій СТРУКЕВИЧ, д. і. н., проф.

Вінниця – 2025

Корнійчук М.О. «Велике Пробудження» і формування національної ідентичності американців. Спеціальність 032 «Історія та археологія». Освітня програма «Публічна історія». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця 2025.

У роботі проаналізовано вплив проце формування національної ідентичності американців з ракурсу протестантизму як одним із можливих факторів. Вивчення цього питання є важливим і в сучасному світі. Багато дослідників вивчали дане питання та цікавилися свідомістю жителів США. Метою дослідження є з'ясування впливу протестантської релігійності, особливо рухів Великого пробудження, на процес формування колективної свідомості, ідеалів свободи, індивідуальної відповідальності та морального вибору. Використано широку базу джерел від книг до проповідей.

Наукова новизна полягає в тому як Велике пробудження та перші поселенці-пуритани стали потужним каталізатором американської ідентичності.

Ключові слова: Велике пробудження, протестантизм, американська ідентичність, колоніальна Америка, протестантська етика.

80 с. Бібліограф.: 61 найм.

Korniichuk M.O. "The Great Awakening" and the Formation of American National Identity Specialty: 032 "History and Archaeology" Educational Program: "Public History" Institution: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia 2025.

The paper analyzes the process of forming the national identity of Americans from the perspective of Protestantism as one of the key contributing factors. The study of this issue remains relevant in the modern world, as many scholars have explored the problem of national consciousness among the inhabitants of the United States.

The aim of the research is to determine the influence of Protestant religiosity, particularly the movements of the Great Awakening, on the formation of collective consciousness, ideals of freedom, individual responsibility, and moral choice. A wide range of sources has been used — from scholarly works and books to sermons and theological writings.

The scientific novelty lies in the analysis of how the Great Awakening and the early Puritan settlers became a powerful catalyst for the emergence of American national identity.

Keywords: Great Awakening, Protestantism, American identity, colonial America, Protestant ethic.

80 p. Bibliography: 61 references.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРИКО-РЕЛІГІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	7
1.1 Основні підходи в історіографії до вивчення Великого пробудження та становлення національної ідентичності	7
1.2 Джерельна база дослідження.....	9
1.3 Методологія дослідження.....	10
РОЗДІЛ 2. ВЕЛИКЕ ПРОБУДЖЕННЯ: ВИТОКИ, ПРОВІДНІ ДІЯЧІ ТА КЛЮЧОВІ ІДЕЇ	12
2.1 Протестантська Спадщина та Ідейно-Ціннісні Засади Колоніальної Америки (XVII – початку XVIII ст.).....	12
2.2 Ідейні джерела руху та передумови його виникнення.....	21
2.3 Джонатан Едвардс, Джордж Вайтфілд: вплив через проповідь.....	27
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТСЬКОГО ПРОБУДЖЕННЯ НА СУСПІЛЬСТВО ТА КУЛЬТУРУ КОЛОНІЙ.....	37
3.1. Формування колективної релігійної та національної свідомості.....	37
3.2. Протестантські уявлення про свободу, рівність і «обраність» народу	46
3.3. Зростання ролі освіти та моральних норм у колоніальному суспільстві....	55
РОЗДІЛ 4. ВЕЛИКЕ ПРОБУДЖЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	60
4.1 Пробудження як духовна основа ідеології Американської революції	60
4.2 Протестантська ідентичність і політичний дискурс незалежності	65
4.3 Релігійна спадщина Великого пробудження в сучасній американській нації.....	69
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Формування американського пробудження є досить цікавим та складним питанням в сучасному світі. На США завжди дивляться як високо піднятою головою, адже багато вважають її економічним, військовим та політичним лідером у світі. Дослідники намагаються дізнатися в чому секрет успішної держави, яка з'явилася посеред континенту з різних націй: від англійців до шведів. Як країна що повстала з пуритан, місіонерів, колишніх військових змогла досягти всесвітнього визнання, адже далеко не всі “старі” європейські країни зуміли піднятися в усіх напрямках так високо. Серед людей побутує така думка “поїхати в землю обітовану”. Так суспільство називає США. Чому? В наступних розділах це питання буде розкрито.

Одним із потужних чинників формування національної ідентичності американців можна вважати “Велике пробудження”, яке почалося в 18 ст. та продовжувалася до початку 20 ст. Адже цей рух вплинув не лише на церковне життя тогочасних шукачів “нової землі” але й на політику, економіку та моральне життя суспільства, що в подальшому що в подальшому вплине на свідомість американців. Саме тому і питання як релігія або навіть віра в Бога, християнські ідеали вплинули на їхню ментальність.

Велике пробудження стало потужним каталізатором, що змінив історію Америки. Саме в його межах народжувалося розуміння свободи совісті, громадянської рівності, індивідуальної відповідальності перед Богом і суспільством — засад, які згодом ляжуть в основу ідеології Американської революції та нової держави.

Крім згаданої вище інформації варто зазначити два коротких пункти як саме пробудження вплинуло на формування ідентичності громадян США:

По-перше це формування спільного морального та культурного простору колоній.

Велике пробудження сприяло подоланню регіональних, конфесійних і соціальних бар'єрів між мешканцями різних британських колоній. Проповідники нового типу — Джонатан Едвардс, Джордж Вайтфілд та інші — апелювали не до церковної влади, а безпосередньо до особистої віри та духовного досвіду людини. Це створило відчуття спільності, моральної єдності та усвідомлення належності до «обраного» народу, що заклало підвалини американської колективної ідентичності.

По-друге, це твердження протестантських цінностей як основи політичного та суспільного світогляду. Ідеї Великого пробудження — свобода совісті, індивідуальна відповідальність, рівність усіх перед Богом — стали духовним ґрунтом для політичних ідеалів Американської революції. Протестантська етика праці, самодисципліни й морального вибору перетворилася на основоположні риси американського національного характеру, сприяючи формуванню нової моделі громадянина — вільного, свідомого й відповідального перед суспільством.

В формування національної ідентичності націй відігравали роль різні аспекти. Одні через утиски та постійне перебування під гнітом інших народів, деякі через постійні війни але актуальність питання про ідентичність завжди була цікавою та повністю недослідженою темою. Тому актуальність теми зумовлена необхідністю розуміння ролі протестантизму або ж Великого Пробудження у формуванні ідентичності американців. Аналіз Великого пробудження як духовного феномену дозволяє глибше зрозуміти як християнство вплинуло на Америку.

Об'єкт дослідження: велике пробудження, національна ідентичність американців та чинники її формування.

Предмет дослідження: вплив протестантизму на становлення американської ідентичності.

Метою даної роботи є дослідження впливу Великого пробудження та протестантизму як одного із факторів формування національної ідентичності

американців.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Проаналізувати історичні, культурні та релігійні передумови становлення американської ідентичності;
2. Охарактеризувати основні етапи та діячів Великого пробудження;
3. Дослідити вплив протестантської етики на формування суспільних і моральних ідеалів у колоніальній Америці;
4. Виявити зв'язок між духовним пробудженням і політичною свідомістю американців періоду Революції;
5. Оцінити значення протестантської спадщини у сучасному розумінні американської національної ідентичності

Хронологічні рамки роботи охоплюють період початку колонізації Північної Америки англійськими пуританами у першій половині XVII ст. до становлення США як держави XI ст.

Методи дослідження: аналіз джерел, історико порівняльний метод, контент-аналіз документів та риторики політичних діячів.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні ролі Великого пробудження в формуванні національної ідентичності американців.

Практичне значення отриманих результатів: матеріали дослідження можуть бути використані для подальшого наукового вивчення американської ідентичності, впливу протестантизму на Європу чи світ.

Апробація результатів магістерського дослідження здійснена у формі публікації статті у «Віснику студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса» [5].

Структура роботи: Титульна сторінка, анотації, зміст, вступ, чотири розділи, висновки та список використаних джерел та літератури. Її загальний обсяг становить 81 сторінка, з яких на основний текст припадає 76 сторінок.

Розділ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Основні підходи в історіографії до вивчення Великого пробудження та становлення національної ідентичності

Історіографія Великого пробудження та його впливу на формування національної ідентичності є досить цікавою та багатогранною. Цю тему розбирали відомі науковці, історики, релігієзнавці і також звичайні студенти чи проповідники. Розглянемо основні напрямки та підходи в розкритті даної проблематики.

У своїй статті “Протестантизм чи змінював він нації?” нами описувалась сама проблематика теми та посилався на відомих авторів: від докторів економіки до місіонерів-пуритан. Історіографічний нарис подаватиметься за хронологічним порядком, від часів Колоніальної Америки до становлення США як держави.

Першим є Джон Вінтроп – місіонер, проповідник, що у своїй праці розглядає народ який приплив з релігійної Європи має особливу місію, змінити це середовище та сам Бог обрав нас. З його проповідей зрозуміло, що він заклав в тогочасне населення американського континенту, та як його звернення відбиваються в сучасності. Це стало основою для концепції американської винятковості, тобто віри в те, що США мають особливу божественну місію у світі [24, с. 11].

Німецький соціолог та філософ Макс Вебер написав працю під назвою “Протестантська етика та дух капіталізму” саме в цій роботі автор досліджував феномен успішних західних країн через призму реформації, протестантизму та протестантську етику. Автор не раз наголошує саме на вірі як першопричині успіху цих країн. Вебер стверджував, що кальвіністські ідеї покликання (професії як служіння Богу), аскетизму та раціонального накопичення створили ідеальний ґрунт для капіталізму та індивідуалізму. Американська історіографія широко

застосувала цю тезу, пояснюючи підприємницький дух та трудову етику нації [1, с. 40-60].

Основу історіографії Великого Пробудження заклав Джонатан Едвартс, що був учасником і провідним теологом того періоду. Його твори акцентували на суверенітеті Бога, покайнні населенні та нового життя.

Праця Джозефа Трейсі "The Great Awakening" закріпила уявлення про рух, як щось надзвичайне явище, що стане в основу американської ідентичності [56].

Семюел П. Гантінгтон : У книзі «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» (2004) він визначив «англо-протестантську культуру» як фундаментальне ядро американської ідентичності. Хоча ця теза викликала суперечки, вона підтверджує стійкість протестантського культурного наративу в американському самоусвідомленні [30].

Центральною тезою його праці є концепція «Англо-Протестантської культури» як історичного і незмінного ядра американської самосвідомості. Гантінгтон доводить, що Сполучені Штати були засновані як протестантське суспільство. Це ядро являє собою сукупність культурних, релігійних та політичних цінностей, які протягом століть слугували механізмом асиміляції для всіх подальших хвиль імміграції. Ці фундаментальні елементи включають англійську мову як необхідний засіб інтеграції та комунікації; протестантські цінності, особливо протестантську трудову етику (наслідок кальвінізму та пуританізму), що сприяє індивідуалізму, аскетизму та підприємницькому успіху; глибокий індивідуалізм як принцип свободи совісті та відповідальності перед Богом; верховенство права та повагу до конституційних принципів, запозичених із англійської правової традиції; а також Американський Символ Віри – сукупність політичних ідеалів, таких як свобода, рівність перед законом та представницьке урядування, які, на його думку, походять із цього ж культурного й релігійного фундаменту. Таким чином, Гантінгтон вважає, що національна ідентичність США є західною і християнською за своєю суттю, а не просто набором абстрактних політичних ідеалів.

Ліпсет був одним із найвпливовіших прихильників ідей «американської винятковості». Його ключові праці, зокрема «Перша нова нація» (*The First New Nation*, 1963) і «Американська винятковість: Двогостра шабля» (*American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*, 1996), зосереджені на поясненні того, що відрізняє США від інших розвинених демократій, особливо європейських [16; 27].

Головна теза Ліпсета полягає в тому, що американська ідентичність і культура визначаються глибокою ідеологічною суперечністю, або напругою, між двома основними цінностями, які сформували "Американський Символ Віри"

Таким чином, Ліпсет пояснює як успіхи тобто високий рівень релігійності, патріотизму та підприємливості, так і недоліки США – висока нерівність, політична поляризація через унікальний, протестантський ідеологічний конфлікт. Американці є найбільш індивідуалістичними та водночас найбільш моралістичними серед західних націй.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерела, що використовувалися в даній роботі, безпосередньо пов'язані з американським народом, проте є загальні, що пояснюють більше формування ідентичності.

Джерельна база для вивчення Великого Пробудження (1730-1740-х рр.) та його впливу на становлення американської національної ідентичності є комплексною і поділяється на кілька основних масивів. Релігійні та теологічні джерела складають основу і включають проповіді та трактати ключових фігур, таких як Джонатан Едвардс (наприклад, його проповідь «Грішники в руках розгніваного Бога») і Джордж Вайтфілд, чий тексти, поширені у вигляді брошур по всіх колоніях, створили перший спільний міжколоніальний комунікаційний простір. До цього ж масиву належать публікації, що відображають теологічні суперечки між «Новими» і «Старими Вогнями», а також детальні церковні записи, які фіксували розколи та створення нових конгрегацій [2, с. 94].

Нарешті, публічні та політичні джерела дозволяють оцінити перехід релігійного руху у сферу громадського та політичного життя. Колоніальна преса, газети та альманахи, що друкували звіти про проповіді та суперечки, відіграли критичну роль у формуванні суспільної думки. Важливими також є правові та адміністративні документи щодо законів про толерантність. Також використані відео-ресурси такі як звернення президентів чи інших політиків США до народу, адже це дає загальну картину американської ідентичності.

1.3 Методологія дослідження

Методологічна база дослідження американської ідентичності під впливом протестантизму поєднує в собі світоглядні принципи. Це твердження ґрунтується на принципі історизму, що передбачає розгляд релігійних подій у контексті розвитку колоніального суспільства Північної Америки XVII–XVIII ст. Також я опирався на принцип об'єктивності, який вимагає опори на різні групи джерел — проповіді, щоденники, публіцистику, історичні документи. Застосовував принцип культурної детермінації, що дозволяє осмислювати протестантську релігійність як чинник формування колективної свідомості та національного світогляду.

Для досягнення мети застосованого комплекс методів: історико-генетичний метод використано для простеження походження та еволюції ключових релігійних ідей, що стали фундаментом американської ідентичності. Порівняльно-історичний метод дозволив зіставити різні течії протестантизму та моделі релігійності колоністів. Контент-аналіз проповідей та богословських текстів допоміг виявити центральні концепти, моральні настанови й риторичні стратегії діячів Великого пробудження. Поєднання релігієзнавчого, культурологічного, соціально-філософського та націєтворчого підходів забезпечує багатовимірне осмислення ролі протестантизму й Великого пробудження у формуванні американської національної ідентичності.

Така методологічна база дозволяє простежити механізми взаємодії релігійних уявлень, соціальних практик і політичних ідеалів, що визначили обличчя нової нації.

РОЗДІЛ 2

ВЕЛИКЕ ПРОБУДЖЕННЯ: ВИТОКИ, ПРОВІДНІ ДІЯЧІ ТА КЛЮЧОВІ ІДЕЇ

2.1 Протестантська спадщина та ідейно-ціннісні засади колоніальної Америки (XVII – початку XVIII ст.)

Ефект віддаленості від метрополії та відсутність жорсткого централізованого контролю з боку королівської влади протягом більшої частини XVII та початку XVIII століть стали вирішальним середовищем для формування унікальних духовно-суспільних ідей у колоніальній Америці. Географічна ізоляція призвела до практичної необхідності самоорганізації: колоністи, прибувши на нове місце, часто змушені були створювати власні правила для виживання та підтримки порядку [26].

Колонії, що заснувалися складалися в більшості з європейців, що залишили свій дім через пошуки нових земель, грошей або втікали від переслідувань. Особливо це торкалося протестантів а зокрема пуритан, що були своєрідними релігійними дисидентами в європейському релігійному світі. Таким чином багато пуритан, що переїжджали на континент формували серед населення свої бачення на життя в Новій Англії. Середовище консервативної Європи відрізнялося від нещодавно створених колоній із різних народів. Багато в чому потрібно було переосмислювати та реформувати ті принципи що прижилися на рідній землі та застосувати їх на американському континенті. Перші переселенці переживали утиски від корінного населення тому перші роки життя були досить важкими, вони голодували, їх вбивали корінні жителі, їхнє здоров'я було на критичному рівні.

Навіть серед таких обставин вже починається формуватися духовні ідеї та цінності. Всіма відомий “День Подяки” або ж “Thanksgiving day” якраз розпочався в колоніальну добу коли багато перших переселенців-пуритан загинули через складні умови життя в колоніях, тому ті хто вижили вирішили кожен рік вкінці листопада відзначати свято подяки Богу за те що ми живі та подяку за врожай [22].

В Плімуті розпочинається формування свідомості та ідеалів пілігримів, що висадилися на узбережжя [13]. Пуритани розуміли, що всі ті негаразди які вони пройшли на шляху до континенту є “Божим Провидінням” і також хвороби та нестача їжі на американській землі є “Божою волею”. Згодом це формує наратив де пілігрими вважають себе “обраним народом” який виконує божу місію. Тобто перше з чого почалося формування ідеалів та свідомості перших поселенців можна вважати дорога та прибуття на континент [39; 58].

Формується концепція суспільного договору та закону, після підписання Мейфлауерської угоди. Угода 1620 року була створена самими поселенцями а не королем, що продемонструвало свідому позицію переселенців і намір закладати нову основу у формуванні держави. Також заклало ідею, що легітимна влада походить від добровільної згоди громадян, а не від зовнішньої ієрархії, що пізніше стало ключовим принципом американського конституціоналізму. Пуританська література підкреслювала, що виживання і успіх залежать від дотримання писаного закону та взаємних зобов'язань. Цей досвід прямо сприяв ідеї народного суверенітету та важливості писаного закону як основи влади, що є радикальним відхиленням від європейської моделі, де влада вважалася даною Богом монарху [24].

Крім того, віддаленість та відсутність єдиної державної церкви, на відміну від Англії, неминуче призвели до релігійного плюралізму. Хоча колонії, як-от Массачусетс, спочатку були релігійно нетолерантними, існування різних центрів (наприклад, квакери в Пенсільванії, католики в Меріленді) змусило суспільство поступово приймати ідею свободи віросповідання для підтримки суспільного миру. Це сприяло ідеї, що індивідуальна совість має бути вільною від державного контролю, що стало одним із стовпів американської свободи. Зрештою, віддаленість дозволила Великому Пробудженню (початок XVIII ст.) поширитися без ефективного контролю з боку англіканської чи місцевої консервативної влади, радикалізуючи егалітарні й індивідуалістичні ідеї та створюючи першу велику міжколоніальну культурну спільність, що була вирішальною для формування

спільної американської свідомості [26].

Пуританська етика, встановила високі моральні стандарти для громади. Вона сакралізувала працелюбність і аскетизм, перетворивши економічний успіх на ознаку релігійного благословення. Таким чином, література сформувала суспільний ідеал, де самоконтроль, дисципліна та фінансова відповідальність були не лише особистими чеснотами, а й необхідними умовами для суспільного порядку. Пуритани швидко поширювали ці ідеали в народні маси а згодом і для корінних жителів Америки [54]. Таким чином більшість переселенців були зосереджені на одній ідеї, на одних моральних та суспільних принципах, що в подальшому допомогло набагато ефективніше побудувати американську державу, саме з таких простих але важливих ідеалів і почалося формування американського народу [35].

На той час розпочинається формування ідеї “американської винятковості” розробив та поширив у маси це Джон Вінтроп [42]. Після його проповіді “Місто на пагорбі” в ідентичність народу закарбувалася ідея “обраного народу” що має говорити про Бога усім людям і зрозуміло вести достойний християнський образ життя та мислення. Через це формується місіонерський наратив в тогочасному суспільстві. Тому навіть в 21 ст. США є одним із найбільших місіонерських центрів у світі, де є досить багато благодійних місій, фондів та організацій [24, с. 11].

Колоніальна Америка була середовищем релігійного різноманіття. Зумовлено це було через релігійні утиски в Європі та й велику кількість емігрантів з різних країн в яких різні вірування та традиції. Однак серед усіх інших конфесій, протестантизм домінував на континенті [52]. Переважна більшість поселенців у 13 колоніях були протестантами, причому їхня релігійна приналежність сильно корелювала з географією.

Якщо говорити про офіційну релігію то це було англіканство – віра короля. Вона підтримувалася податками та мала тісні зв'язки з місцевою аристократією та королівською владою. Через що англіканці мали набагато більше можливостей

диктувати свої правила і закони на відміну від “іновірців”. Англіканство відіграло значну роль у політичному, юридичному та суспільному житті колоній. У Вірджинії, Південній Кароліні, частково в Нью-Йорку й Меріленді ця конфесія фактично визначала не лише релігійну політику, а й структуру місцевої влади. Англіканські священики виконували також функції державних службовців: реєстрували шлюби, народження, іноді здійснювали освітній нагляд. Церква була інструментом впливу корони, способом зберегти політичний контроль над віддаленими територіями [9].

У багатьох колоніях існували закони, які заохочували фінансову підтримку англіканських парафій. Деякі податки йшли на утримання церков та зарплату священиків — навіть якщо жителі не були англіканцями. Це викликало невдоволення у пресвітеріан, баптистів, квакерів та інших протестантських груп, які вимагали рівності конфесій і прагнули відокремлення церкви від держави. Така ситуація створювала постійне напруження між офіційною релігією та релігійними меншинами.

Англіканська церква також була пов’язана з соціальною ієрархією. Її парафії часто очолювали заможні плантатори, які мали економічну й політичну владу. Участь у церковному житті була частиною їхнього статусу, а відвідування англіканських служб іноді було обов’язковим. Через це англіканство у свідомості багатьох колоністів асоціювалося з елітарністю, привілеями та залежністю від Британії.

Водночас англіканська церква в Америці не була повністю тотожною англійській. Через брак священиків та віддаленість колоній вона поступово ставала більш адаптованою до місцевих умов: парафії були досить автономними, інколи демократичнішими, ніж у метрополії. Відсутність єпископату в колоніях спричиняла суперечки й вимагала від англіканців пристосування до нових реалій. Це, з одного боку, зміцнювало частину місцевих еліт, а з іншого — давало аргументи опозиції, яка виступала проти будь-якої церковної централізації.

Саме вплив англіканської церкви та її тісний зв’язок з короною згодом став

одним із факторів, які підштовхнули багато колоністів до революційної ідеології. Для інших протестантських груп англіканство було символом "старої Європи", примусу, ієрархії та монархічного контролю. На цьому тлі ідеї свободи совісті, рівності всіх конфесій та духовної автономії стали надзвичайно привабливими — і вони отримали особливо сильний поштовх під час Великого Пробудження.

В колоніях Массачусетс та Коннектикут переважали пуритани та конгрегаціоналізм. Основною формою релігійного життя була Конгрегаціоналістська Церква. Кожна місцева церква (конгрегація) була автономною і управлялася власними членами, що заклало основи для демократичних практик на місцевому рівні (міські збори). Однак, ця церква була фактично державною: вона підтримувалася через оподаткування всіх мешканців, і лише її члени часто мали право голосувати на колоніальних виборах. Така монополія призводила до жорсткої нетолерантності до будь-яких форм інакомислення. Будь-хто, чиї релігійні погляди чи практики загрожували чистоті та єдності громади, піддавався переслідуванню.

Класичним прикладом є вигнання Роджера Вільямса у 1635 році, який виступав за повне відокремлення церкви від держави та права корінних народів на землю. Вільямс згодом заснував Род-Айленд як колонію, що гарантувала справжню свободу совісті. Інші дисиденти, як-от квакери та баптисти, також зазнавали ув'язнення, штрафів, а в окремих випадках — навіть страти. Таким чином, пуританізм був не лише домінуючою вірою, але й всеосяжною суспільною системою, що формувала політику, освіту (заснування Гарварду) та мораль у Новій Англії [41].

Подібні конфлікти відбувалися й з іншими релігійними групами. Квакери у Массачусетсі особливо сильно постраждали від пуританської нетерпимості: їх штрафували, висилали, саджали в тюрми, а в окремих випадках страчували. Це було пов'язано з тим, що квакери пропагували ідею «внутрішнього світла» — прямого спілкування з Богом без духовенства, що підривало пуританську церковну владу. Баптисти, які відмовлялися від дитячого хрещення, також

переслідувалися, адже їхні погляди ставили під сумнів релігійний контроль громади над кожним членом суспільства від народження.

Усе це показує, що пуританізм був не лише домінуючою вірою, але й всеосяжною суспільною системою, яка визначала порядок повсякденного життя. Релігійні правила перетворювалися на закони колонії, моральні норми контролювали поведінку, а духовенство впливало на політичні рішення. Навіть освіта була невіддільною від релігійної місії: заснування Гарвардського коледжу в 1636 році мало на меті підготовку богословів та забезпечення компетентного духовенства, яке могло б утримувати колонію в «правильній» вірі. Школи були спрямовані на те, щоб навчити дітей читати Біблію, а не для загального розвитку. Така жорстка система породила дві важливі тенденції. По-перше, вона створила атмосферу напруження, у якій будь-яке інакодумство вважалося загрозою. По-друге, вона підштовхнула до появи рухів, які вимагали більшої свободи совісті та плюралізму. Люди, що втекли від переслідувань, засновували свої громади, створювали нові церкви, поширювали власні богословські погляди. Таким чином, незважаючи на суворість пуританського ладу, він ненавмисно сприяв появі ідей, які згодом стали фундаментом американської релігійної свободи.

Якщо говорити про віру то варто і згадати католиків. Вони були у значній меншості та часто стикалися з дискримінацією, оскільки більшість протестантів бачили в католицизмі загрозу свободі та джерело політичного авторитаризму [24].

Єдиною колонією, заснованою як притулок для католиків, був Меріленд. Його заснував у 1634 році лорд Балтімор — англійський католик, який мав на меті створити місце, де його одновірці могли б практикувати свою віру вільно. Для забезпечення миру між католицькою елітою та протестантською більшістю, яка швидко зростала, у 1649 році було прийнято Мерілендський акт про віротерпимість. Цей акт був одним із перших законів, які проголошували релігійну терпимість, гарантуючи її всім християнам, але не поширювався на нехристиян. Проте, цей період толерантності був недовгим [8].

Напруга між католиками та протестантами, які були у більшості постійно

збільшувалася. Вона досягла апогею після Славної революції 1688–1689 років в Англії. Ця революція привела до влади протестантських монархів, і її антикатолицький дух швидко поширився на колонії. Протестанти Меріленду успішно скинули уряд Калвертів, скасували Акт про Толерантність і заборонили католикам брати участь у політичному житті та відкрито проводити меси. Англіканська церква стала державною релігією Меріленду, а католики були фактично позбавлені громадянських прав. До Революції кінця XVIII століття католики залишалися однією з найбільш дискримінованих груп, їхнє життя було обмежено приватними сферами, а чисельність була незначною в порівнянні з протестантами [8].

Євреї також становили певний відсоток в релігійному різноманітті колоній. Їх не було багато проте вони формувалися переважно у портових територіях де була торгівля і таким чином їхнє життя в Америці було пов'язано з бізнесом. Щодо політичної свободи, то вони могли голосувати та мати право на виборах лише після Американської революції. Також говорити про свою віру було заборонено. Попри порівняно невелику чисельність, єврейські громади відігравали помітну економічну роль у колоніальному суспільстві. Вони брали участь у трансатлантичній торгівлі, фінансових операціях, імпорті та експорті товарів, а також у розвитку міського ремесла. Портові міста — Ньюпорт, Філадельфія, Нью-Йорк, Чарлстон — стали місцем появи перших синагог, торгових домів і благодійних організацій, які допомагали новим переселенцям адаптуватися. Вони створювали стабільні мережі економічної взаємодопомоги, що забезпечувало їм більш захищене становище в колоніальному середовищі [22].

Проте соціальний статус євреїв залишався обмеженим. Багато колоній мали закони, що давали політичні привілеї лише протестантам, а в окремих випадках — тільки членам державної церкви. Євреї могли проживати, займатися бізнесом і сплачувати податки, але при цьому не мали повноправного голосу в політичному житті. Так само вони не могли відкрито проповідувати свої релігійні погляди або займати державні посади, оскільки більшість колоніальних присяг вимагала

визнання християнських догматів. Це створювало парадокс: євреї активно сприяли економічному розвитку колоній, але залишалися позбавленими політичних прав.

Утім, навіть у таких умовах вони заклали основи того, що згодом перетвориться на американський принцип релігійної свободи. Їхнє прагнення зберігати власну віру і традиції, незважаючи на дискримінаційні обмеження, стало одним із ранніх прикладів боротьби за громадянську рівність у Новому Світі [49].

Це різноманіття, хоча й було вторинним до протестантського домінування, мало вирішальне значення. Воно створило практичний прецедент неможливості встановлення єдиної національної церкви. Засновники США - багато з яких були протестантами дійшли висновку, що єдиний спосіб забезпечити мир і функціонування різнорідної нації — це законодавчо захистити релігійний плюралізм через Першу поправку (відокремлення церкви від держави та свобода віросповідання). Релігійне різноманіття, таким чином, перетворилося з фактичної реальності на фундаментальну цінність американської ідентичності [59].

З початку колонізації пуритани сформували ідею “великого покликання” де і описувалося про наполегливу працю через призму “великої місії” американського народу. Почалася сакралізація світської праці, що пов’язувало її з “божественним покликанням” про яку говорили ще задовго до пуритан Кальвін та Лютер [3, с. 48]. Робота стала не просто економічним прибутком але й службою перед Богом та державою. Це і стало однією із головних цінностей американського суспільства. Під час Великого Пробудження проповідники, які мали вплив на населення часто говорили не тільки про духовне життя людини але й про відповідальність людини у її фізичній праці перед Богом [36].

Макс Вебер говорить у своїй праці, що саме протестантська етика сформувала модель цінностей в американському суспільстві. Вона забезпечила своєрідний каркас для подальшого формування раціонального мислення, суспільних ідей, індивідуалізму та капіталістичного духу [1, с 40-60].

Пуританські ідеї формували ідею “покликання” де на відміну від католиків

суть полягала, що кожна професія це покликанням від Бога. Це надавало праці високого морального значення, створюючи суспільну цінність добросовісності, професійної відповідальності та трудової етики, що лежала в основі американської системи цінностей [41].

Така етика вимагала від людей не тільки добросовісної праці але й аскетизму, який спонукав відмови від марнотратства чи розкоші. Прибуток згідно з цією мораллю мав би бути вкладений у подальший розвиток, а не розтрачений на особисті задоволення. Це і стало одним із факторів розвитку капіталізму та динамічної економіки США.

Етика сприяла індивідуалізму та дисципліні. Принцип прямого зв'язку індивіда з Богом, без посередництва церкви, підкреслював особисту відповідальність за своє сумління та долю. Це зміцнило цінність самостійності, самоконтролю та особистої незалежності, що стало центральним елементом американської ідеології та згодом було перенесено у політичну сферу, ставши основою для ідей індивідуальних прав і свобод. Таким чином, протестантська етика перетворила релігійні догмати на світський соціальний етос, який цінував працю, ощадливість, раціональність та індивідуальну відповідальність, створюючи культурне підґрунтя для демократії та капіталізму в Америці.

Протестантська етика не лише заклала початкові суспільні цінності колоніальної Америки, пов'язані з працею та ощадливістю, але й виявилася стійкою та адаптивною до соціальних змін, що дозволило їй зберегти свій вплив на американську ідентичність навіть після секуляризації. Тому згодом це вплинуло на позитивну оцінку такому способу життя, наполеглива праця та фінансова стриманість розглядалися як умови "Божого благословення" це створило потужну суспільну цінність та віру у те що Бог благословить Америку та всіх мешканців які будуть у ній проживати. У суспільстві це означало, що бідність або невдача часто інтерпретувалися як ознаки моральної слабкості або недостатньої працьовитості, тоді як заможні люди, особливо в Новій Англії, могли розглядати своє багатство як доказ своєї "видимої святості" та моральної переваги.

Навіть переглядаючи старі американські фільми, які показують колоніальну та пізнішу добу можна побачити подібні речі від героїв фільму [34].

Крім того, протестантська етика сформувала високу суспільну цінність освіти. Колоністи вірили, що для виконання свого покликання та для прямого читання Біблії необхідна грамотність і освіта. Це призвело до швидкого заснування шкіл та вищих навчальних закладів, таких як Гарвард, з метою підготовки освіченого духовенства та відповідальних громадян. Згодом ця релігійна потреба трансформувалася в громадянську відповідальність: освічений громадянин був краще підготовлений до раціонального прийняття рішень у церковних, а згодом і світських місцевих зборах. Таким чином, освіта стала розглядатися як необхідна інвестиція не лише для індивідуального успіху, а й для збереження демократичної республіки. Протестантська етика, забезпечила глибоко вкорінену морально-культурну спадщину, що визначила американський погляд на успіх, соціальну мобільність та роль освіти.

2.2 Ідейні джерела руху та передумови його виникнення

Велике пробудження стало потужним релігійним рухом в Північній Америці ще коли колонії були під британським урядом. Його виникнення було зумовлено як глибинними ідейними джерелами європейської Реформації, так і конкретними соціальними та релігійними передумовами в самих колоніях. Жителі не були задоволені сухістю релігійної практики, припинився місіонерський рух та молитви стали обрядовістю. Через це багато проповідників почали виголошувати промови у багатьох традиційних церквах і закликали бути живими християнами, на відміну від англіканської церкви. Соціальні зміни також відіграли роль: швидке зростання населення та розширення колоніальних кордонів залишили багато віддалених громад без доступу до традиційних церковних структур, тоді як економічна нестабільність посилювала соціальну тривогу [44].

Комунікаційний прогрес також допоміг у поширенні звістки, зростання друку газет та брошур з проповідями дозволили швидко поширювати між

колоніями промови пасторів. Люди в той час стали відкриті через постійну політичну напругу між колонізаторами та індіанцями. Багато мешканців думали вважали що це кінець світу, тому є проповіді що наголошували на гріху людей та їхній переміні. Ключовою ідеєю, що просувалася цими діячами, була необхідність особистого навернення. Вони наполягали на тому, що недостатньо народитися в християнській родині або бути охрещеним; необхідно пережити свідомий, радикальний, емоційний досвід [1].

Це призвело до критики традиційної церкви за їхню інтелектуальну сухість і брак щирої віри, що стало актом антиавторитаризму і підірвало авторитет традиційних, освічених елітних служителів. Нарешті, завдяки проповіді перед змішаними аудиторіями, Пробудження сприяло ідеї егалітаризму, стверджуючи, що духовна рівність важливіша за соціальний статус. Це створило почуття спільної духовної ідентичності, яка перетинала колоніальні, соціальні та навіть расові кордони, закладаючи основи американського націоналізму [50].

Серед провідних діячів цього періоду можна відзначити діяльність Джорджа Вайтфілда. Вона стала першим потужним фактором міжколоніальної єдності. Цей харизматичний мандрівний проповідник, проповідуючи просто неба перед тисячами людей від Джорджії до Нової Англії, перетворив локальні спалахи відродження на загальноамериканський феномен. Завдяки пресі, що широко висвітлювала його тури та його неймовірній популярності, колоністи, які ніколи не зустрічалися, ділили спільний емоційний та культурний досвід. Ця спільна релігійна подія стала першою колективною ідентичністю, що не базувалася на вірності окремій колонії чи британській короні [57].

Розкол між прихильниками відродження та традиційним духовенством спричинив критику традиційного авторитету. Проповідники відродження закликали своїх послідовників самостійно оцінювати якість проповідника та його віру. Це навчання, яке було спочатку релігійним, швидко набуло політичного забарвлення. Воно дало колоністам інтелектуальний дозвіл і практичний досвід ставити під сумнів існуючий авторитет – церковний і, згодом,

королівський [19]. Це виховало покоління, яке було готове відокремитися і створювати власні інституції (церкви, коледжі), а пізніше — і власний уряд. Таким чином, Пробудження сприяло формуванню ідентичності, заснованої на незалежному мисленні та праві на опір. Провідні діячі та їхні ідеї, таким чином, трансформували релігійну кризу на національну консолідацію, створивши психологічні та культурні передумови для подальшої Американської Революції. Ще одним наслідком цього розколу став розвиток нового типу громадської активності. Люди, які звикли сперечатися з традиційними пасторами, обговорювати доктрини та відстоювати власні духовні переживання, формували навички публічного діалогу, організації зібрань та висловлення вимог. Таке вміння діяти разом, не покладаючись на вказівки згори, стало основою для політичних комітетів, які згодом координували спротив британській політиці. Іншими словами, релігійна практика самоорганізації перетворилася на політичну культуру громадянської участі.

Розкол також посилив ідею, що істина не передається автоматично через інституції, а повинна бути усвідомленою й перевірятися особою. Це підводило людей до думки, що влада легітимна лише тоді, коли відповідає моральним принципам і служить загальному добру. Якщо ж влада перестає бути моральним авторитетом, вона втрачає право на покору. Саме таке бачення морального авторитету заклало основу для аргументів, які пізніше використовували революційні діячі: народ не зобов'язаний підкорятися несправедливій чи корумпованій владі.

Крім того, протистояння між новими й старими релігійними групами привело до розвитку міжколоніальної комунікації. Проповідники-нової церкви їздили по всіх колоніях, а їхні послідовники активно обмінювалися листами, свідченнями та духовними настановами. Це створило мережу контактів, яка згодом стала підґрунтям для політичного об'єднання між окремими громадами, що раніше майже не спілкувалися між собою. Таким чином, релігійні суперечності ненавмисно формували перші об'єднання, які готові були

формувати націю.

Водночас розкол сприяв створенню нової моделі лідерства. Проповідник переставав бути лише носієм традиції — він ставав харизматичним вчителем, здатним надихнути, переконати й привести людей до дії. Саме така модель лідерства була характерна й для політичних діячів революції. Пробудження фактично створило суспільний запит на лідерів, які не лише управляють, а й надихають. Саме тому у другій половині 18 століття американці легко сприйняли політичних ораторів — таких як Патрік Генрі чи Томас Пейн — як нових політичних лідерів.

Загалом розкол між новою та старою церквою навчив людей жити у суспільстві, де немає єдиної непорушної правди, а різні погляди можуть змагатися. Це формувало політичну культуру плюралізму, яка згодом стала основою американської демократії. Суперечка між групами не призвела до руйнування релігійного життя — навпаки, вона зробила його більш динамічним, відкритим і пристосованим до змін. У політичному вимірі це дало готовність приймати нову державну модель, де влада не є монолітною, а підзвітна громаді та її різним інтересам.

Таким чином, духовний розкол у межах Великого пробудження створив середовище, у якому народжувалася майбутня національна свідомість: свідомість вільних людей, здатних мислити самостійно, оцінювати владу критично та об'єднуватися заради спільної мети. Саме тому Пробудження стало не тільки релігійним явищем, а й духовним прологом Американської революції. До цього варто додати, що суперечка між прихильниками відродження та традиційним духовенством дала колоністам не лише досвід критичного мислення, а й навичку робити власний вибір у складних ситуаціях. Люди навчились орієнтуватися не на зовнішній статус чи титул, а на внутрішні моральні якості лідера. Це стало важливим кроком до формування політичної культури, у якій підтримка лідера залежала не від його походження, а від довіри громади. Такий підхід був радикально новим у світі 18 століття, де більшість

суспільств ще зберігали традиційну ієрархію. У колоніях же поступово сформувалося переконання, що справжній лідер — це не той, хто має право на владу за народженням, а той, хто здатний вести людей морально та чесно.

Важливо, що релігійні конфлікти Пробудження створили простір, у якому люди вчилися поважати і захищати свободу вибору. Навіть ті, хто не поділяв ідей відродження, були змушені приймати сам факт, що віра може набувати різних форм і що люди мають право самостійно обирати релігійну громаду. Це підштовхувало колоністів до розуміння більш загального принципу: свободу совісті не можна насильно обмежити, як не можна нав'язати людині й політичну покору. У такий спосіб релігійні суперечки сприяли виробленню ширшого бачення прав людини та важливості їхнього захисту.

Також слід зазначити, що саме через релігійний розкол колонії отримали перший досвід структурної децентралізації. Коли «новітні» громади утворювали власні церкви, вони автоматично створювали свої системи управління, вибирали старійшин, регулювали внутрішні справи без участі зовнішніх інституцій. Ця локальна автономія в церковних справах стала моделлю майбутньої політичної автономії: колоністи побачили, що громади можуть ефективно організовувати власне життя без контролю метрополії. Таким чином релігійне самоврядування стало практичним прикладом політичної незалежності, ще до того, як вона оформилася в революційних подіях.

Крім того, суперечка відкривала широкий простір для ідейної конкуренції. У таких умовах проповідники були змушені робити свої виступи переконливішими, чіткішими та ближчими до людей. Це стимулювало розвиток публічного красномовства, майстерності переконання та вміння вести діалог із масовою аудиторією. Ці навички згодом виходять за межі церковних зібрань і стають невід'ємною частиною політичного життя колоній. І справді, багато пізніших революційних діячів навчалися мистецтву переконання саме на релігійних зібраннях.

У ширшому сенсі цей період сприяв формуванню нового типу колективної

ідентичності, який базувався не на місцевих традиціях чи етнічному походженні, а на спільних духовних переживаннях та спільних цінностях. Колоністи з різних регіонів, які раніше відчували себе окремими спільнотами, раптом почали розуміти, що їх об'єднує досвід оновленої віри, подібні ідеї про свободу та рівність, а також критичне ставлення до твердих авторитетів. Цей новий зв'язок між людьми, побудований на духовній спільності, став основою майбутнього об'єднання колоній під спільною політичною метою.

Потужним наслідком цього релігійного розколу стало й те, що в колоніальній культурі з'явилася ідея морального обов'язку діяти проти несправедливості. Проповідники відродження часто говорили про внутрішню боротьбу з гріхом, з неправдою, зі злом у світі. Згодом ці слова почали набувати політичного змісту: якщо несправедлива влада завдає шкоди людям і порушує моральний закон, то опір такій владі стає не лише правом, а й обов'язком. Ця думка проникала в свідомість дедалі ширших верств населення, формуючи те, що згодом стане моральною основою революції.

Не можна оминати увагою і той факт, що релігійний розкол стимулював поширення друкованої продукції. Під час суперечок обидві сторони — як «нові», так і «старі» тобто церкви — активно друкували памфлети, листівки, проповіді, відповіді на критику та свідчення про духовні переживання. Саме в цей період колонії отримали перший потужний досвід інформаційної мобілізації. Населення навчилося мислити через тексти, аналізувати аргументи, реагувати на публічні дискусії. Таке медіа середовище стало основою для масового поширення революційних творів Томаса Пейна та інших ідеологів незалежності.

Зрештою, розкол між «новими» та «старими» в релігійному житті створив своєрідний прототип революції. Люди, які вже пройшли через втрату довіри до старих духовних лідерів, не боялися втратити довіру й до політичних. Громади, які вже створили власні церкви, легше сприйняли ідею створення власної держави. Покоління, яке навчилося діяти без дозволу згори, було цілком готове діяти в політичній сфері так само.

Таким чином, духовний розкол Пробудження не тільки розхитав релігійні структури, а й поступово перетворився на рушійну силу суспільної модернізації. Він зробив колоністів більш самостійними, активними, критично налаштованими та готовими до змін. Саме тому Велике пробудження відіграло значно більшу роль у формуванні американської нації, ніж звичайний релігійний рух: воно стало тренуванням свободи ще до того, як колоністи вибороли її у політичній площині.

2.3 Джонатан Едвардс, Джордж Вайтфілд: вплив через проповідь

Велике пробудження не було б неможливим без потужних лідерів, саме про них зараз і буде йти мова. Проповідники в колоніальні та дореволюційний період мали великий вплив на суспільство. Після їхніх промов люди змінювалися в кращу сторону, вони розуміли відповідальність перед владою і Богом. Діяльність цих лідерів сформувала антиавторитарну, егалітарну та міжколоніальну ідентичність. Вони навчили колоністів самостійно оцінювати духовний авторитет, що пізніше перетворилося на політичну практику критики британського правління.

Діяльність провідних діячів Великого Пробудження — Джорджа Вайтфілда, Джонатана Едвардса та інших проповідників, створила ефект, який став переломним моментом у становленні американської національної ідентичності [45]. Їхній спільний вплив трансформував релігійну кризу на культурну та політичну консолідацію колоній, заклавши основи для революційних ідей [25].

Спільний вплив цих лідерів уперше створив єдиний, загальноамериканський культурний досвід. Харизма Вайтфілда, підкріплена масовим друком його проповідей, змусила колоністів від Джорджії до Нової Англії ділити спільний емоційний наратив. Це була перша подія, яка ігнорувала локальні та колоніальні кордони. Люди, які інакше ніколи б не спілкувалися, відчували однакові емоції та обговорювали одні й ті самі духовні питання. Цей

горизонтальний зв'язок створив відчуття спільної духовної долі, що стало психологічним попередником для майбутньої політичної єдності та націоналізму [17; 52].

Проповідники, підкріплені теологічним обґрунтуванням Едвардса, просуvalи ідею духовної рівності. Вони наполягали, що особисте навернення важливіше за будь-який соціальний статус, освіту чи багатство. Цей релігійний егалітаризм підірвав традиційну ієрархію, успадковану з Європи. Аудиторії, що склалися з еліт, рабів, жінок та бідняків, слухали одне й те саме послання. Це посилило американську віру в індивідуальну гідність і власну відповідальність перед Богом, створюючи ідентичність, що цінувала внутрішній досвід вище за встановлений авторитет [8].

Кожен із цих проповідників спричинив кризу легітимності традиційних інститутів. Відкрита критика традиційної тобто старої церкви з боку реформаторської, яка була заснована під час пробудження була актом антиавторитаризму [12], який мав глибокі наслідки. Колоністи навчилися самотійно оцінювати своїх духовних лідерів, а не просто слідувати за ними через їхній титул чи освіту. Це право на незалежне судження швидко перейшло з релігійної сфери у політичну. Покоління, навчене відокремлюватися від старого минулого церкви, було психологічно готове до відокремлення від британського правління. Таким чином, спільний вплив проповідників пробудження створив антиавторитарну, егалітарну та єдину культурну ідентичність, яка була необхідною передумовою для ідеологічного обґрунтування Американської Революції. Майже кожен мешканець психологічно був налаштований на зміни, проте мабуть ніхто з них не уявляв що ці зміни будуть настільки радикальні, що створять нову потужну американську державу [33].

Щодо головних провідників пробудження- Джонатан Едвартс був конгрегаціоналістом, що намагався радикально змінити церкву на континенті. Через, що його проповіді були налаштовані на різку зміну населення. Часто його промови викликали емоційне піднесення у громадян. Він виріс в Британській

колонії і добре був обізнаний в тогочасній культурі європейських емігрантів, тому і прагнув змін. Він був не лише проповідником -конгрегаціоналістом, а й глибоким філософом, чия робота мала величезний вплив на американську теологію, етику та філософію. Він намагався змінити кризу в пуританських церквах як він стверджував духовно занепали. Він стверджував, що релігія має бути у серці, через що мешканці розуміли, що їхня віра має бути не тільки в стінах церкви але й у серці. Едвардс показав, що ці емоції є справжнім доказом віри, якщо вони приводять до зміни поведінки. Це і також стало одним із чинників до формування американської ідентичності. Теза Едвардса проголошувала, що всі люди, незалежно від їхнього соціального чи майнового становища, однаково гріховні та залежать виключно від незаслуженої Божої милості. Це радикально руйнувало світську ієрархію, встановлену традиційною англіканською чи пуританською системою, оскільки навіть найуспішніші колоністи були лише «грішниками». Цей підхід посилював релігійний егалітаризм, що відкидав класові привілеї і надавав індивідуальній гідності та особистому духовному досвіду пріоритет над формальним статусом. Цей релігійний імпульс згодом став потужним джерелом для політичного егалітаризму, який наполягав на рівності всіх громадян [57].

Едвардс також прагнув змін і в освітньому процесі адже був не тільки проповідником та впливовою людиною але й інтелектуалом. Він та інші лідери пробудження зіткнулися з проблемою: старі університети, як-от Гарвард і Єль, на їхню думку, стали надто світськими і покладалися лише на раціоналізм Просвітництва, ігноруючи потребу в духовному наверненні.

Щоб вирішити цю проблему та підготувати духовенство, яке було б і освіченим, і духовно ревним, лідери Пробудження почали засновувати власні навчальні заклади. Сам Едвардс, хоча й був вигнаний зі своєї церкви, невдовзі став президентом Коледжу Нью-Джерсі (пізніше Принстонський університет). Метою цих нових коледжів було підготувати духовенство, яке б не просто володіло знаннями, а й мало б справжній духовний запал на кшталт як в нових

проповідників пробудження.

Ці установи просуvalи ідею, що інтелектуальний розвиток і релігійний запал повинні йти рука в руку. Бог та наука і ніяк інакше. Лише в поєднанні віри та релігії нація буде успішною. Ще в часи Реформації Лютер також прагнув змінити освітню структуру і завдяки потужному руху протестантизму в Європі освіта піднялася та почалася доба Просвітництва [6, с. 20-21]. Щось на кшталт цього Едвартс намагався зробити і в колоніях. Навіть зараз в сучасній Америці на гербах закладів можна побачити біблійні цитати. До сьогоднішнього дня в закладах освіти в деяких штатах перед початком уроку відбувається молитва, тобто це також сформувало американську ідентичність. Американці розуміли, що без Бога вони не досягнуть інших матеріальних благ [58].

Ця освітня стратегія сформувала важливу суспільну цінність освіченої демократії. Вона довела, що віра не є антинауковою, а освіта не є антирелігійною, забезпечуючи нації поколінням лідерів, які могли бути одночасно були б здатними створювати конституції та закони і морально переконаними протестантами зі спільним етичним напрямком.. Це поєднання було ідеальною комбінацією для написання Конституції та утвердження американської місії, підкреслюючи, що індивідуалістичні, егалітарні та просвітницькі цінності були глибоко вкорінені як у розумі, так і у вірі, що стало наріжним каменем нової американської ідентичності.

Це підкреслює що для формування нації потрібні цінності та цілі у майбутньому, в американських громадян вони були, що дало можливість створити потужну націю.

Тепер більше згадаємо ще одного відомого провідника пробудження це Джорджа Вайтфілда. Він запам'ятався як емоційна але водночас врівноважена людина, яка не лише була теоретиком але й практиком. Він був не лише церковним проповідником але й міжнародним місіонером, що змінював нації. Наприклад 1740 року в Грузії він побудував дитячий будинок, його рішення змінювали тисячі життів. Хоча сам він був з англіканською родини, народившись в Англії він

вирішив змінити традиційне вчення та вирушив до англійських колоній, що вже були на межі американської революції та у хвилі пробудження. Помірний підхід Вайтфілда до рабства став типовим для білих південних євангелістів: він вважав, що раби потребують порятунку, і виступав проти жорстокого поводження з ними, але він не кидав виклик самому інституту рабства. Вайтфілд відмовився від традиційної, раціональної та стриманої манери проповіді, характерної для старовірців [32]

Він був «актором-проповідником», відомим своїм драматичним, театральним стилем, який зачіпав емоції аудиторії. Оскільки двері більшості традиційних церков були для нього закриті через його неортодоксальні методи та критику встановленого духовенства, Вайтфілд почав проповідувати просто неба. Його голос, який, за свідченнями, був надзвичайно гучним і чистим, дозволяв йому звертатися до величезних натовпів, які інколи сягали десятків тисяч людей. Він використовував яскраві образи і заклики до особистого, емоційного навернення, що викликало масові реакції — сльози, крики та емоційні переживання, які він та Едвардс трактували як докази дії Святого Духа. Його проповіді збирали понад 23000 тисячі людей, його промови лунали у парках та на площах. Він став ключовою фігурою у формуванні американців як християнської нації. Через те що Джордж здійснював тури по колоніях, він об'єднав усі колонії спільним наративом, проповідуючи схожі тексти та наголошуючи на одній істині – віри в Бога та щирому християнстві. Люди у Вірджинії та Массачусетсі, які ніколи не зустрічалися, говорили про одну й ту саму проповідь і переживали той самий релігійний запал. Це створило відчуття, що вони належать до єдиного американського народу, об'єднаного спільною духовною справою. Гаррі С. Стаут у своїй праці «Проповідник на Полі: Джордж Вайтфілд та Заснування Американської Релігійної Культури» описує детально, як Вайтфілд використав друковані медіа та ораторське мистецтво для створення першої національної аудиторії в Америці [11].

Джон Батлер стверджує, що Вайтфілд завдяки своїй харизмі зробив

можливим об'єднати під одним гаслом різні за національностями колонії. Завдяки цим масовим турам і публікаціям, Вайтфілд не просто проповідував, він створював ідентичність. Його аудиторії були егалітарними, об'єднуючи багатих і бідних, освічених і неосвічених, вільних і рабів. Проповіді Вайтфілда створили перше відчуття горизонтальної єдності між колоністами, яке базувалося на спільному емоційному досвіді та релігійному ідеалі, що був потужнішим за їхню лояльність до окремих колоніальних урядів чи британської корони. Його робота, таким чином, була ключовим кроком до формування спільної американської свідомості та антиавторитарних настроїв, необхідних для Революції [31].

Вайтфілд сприяв зростанню чисельності баптистів та методистів — нових, егалітарних деномінацій, які не визнавали ієрархії. Це різке збільшення кількості конкуруючих конфесій зробило неможливим встановлення будь-якої єдиної державної церкви в майбутній нації, проте єдина віра залишилася християнською.

Їхній стиль проповіді та розуміння відповідальності перед Богом за цих людей, зробили величезний внесок у розвиток американського суспільства.

У цей період проповідь перестала бути лише формальною передачею доктрин і перетворилася на потужний засіб духовного переживання. Проповідники прагнули не просто інформувати, а торкнутися серця людини, викликати внутрішній рух душі та привести слухача до особистого досвіду віри. Саме тому емоційність стала невід'ємною рисою проповідей Пробудження: почуття жалю за гріх, страху перед Божим судом, радості спасіння та відчуття Божої присутності сприймалися як ознаки істинного навернення. Такий підхід робив релігію живою, особистою і доступною для всіх — незалежно від соціального стану чи рівня освіти.

Нові методи релігійного впливу також визначили обличчя Великого Пробудження. Масові проповіді просто неба збирали тисячі людей і створювали атмосферу спільного духовного досвіду. Мандрівні проповідники, які подорожували між колоніями, сформували відчуття спільного релігійного простору, а драматична й образна риторика робила виступи надзвичайно емоційно

насиченим та легко залишався в пам'яті. Наголос на особистому наверненні й особистій відповідальності за стосунки з Богом сприяв формуванню нового типу духовності, де внутрішній досвід ставав важливішим за церковні традиції чи авторитети.

Ці релігійні зміни мали значний вплив на формування американської ідентичності. Велике Пробудження сприяло поширенню демократичного мислення, адже в новому духовному середовищі всі люди вважалися рівними перед Богом і здатними самостійно тлумачити Писання чи приймати релігійні рішення. Це підживлювало ідеї особистої свободи, рівності та відповідальності, які згодом стануть основою політичної культури Сполучених Штатів. Мандрівні проповідники, що діяли у різних колоніях, створили перше відчуття загальноамериканської спільності, об'єднавши людей спільними духовними емоціями та знаннями. Крім того, поширення різних деномінацій і наголос на свободі совісті заклали фундамент для релігійного плюралізму та толерантності, які пізніше будуть закріплені на конституційному рівні.

Усе це стало важливим поштовхом до формування нової американської ідентичності. Насамперед Пробудження сприяло утвердженню думки, що духовна влада не належить лише ієрархії чи традиції, а «звичайній людині», яка може без посередників звертатися до Бога. Це формувало у колоністів почуття власної гідності, свободи та можливості обирати — релігію, громаду, спосіб мислення. Ідеї рівності й духовної автономії поступово переносилися й у сферу політики, створюючи атмосферу, у якій прагнення до незалежності та демократичного врядування виглядало природним продовженням духовного досвіду.

Поширення руху на всі колонії створило перший по-справжньому загальноамериканський культурний простір. Люди, які ніколи не зустрічалися, відчували, що переживають те саме — духовне оновлення, яке дає надію й силу. Це почуття спільності стало одним із перших кроків до усвідомлення себе не тільки як жителів окремих колоній, а як частини більшого цілого.

Таким чином, Велике Пробудження через проповідь, емоційність та новаторські методи впливу не лише змінило духовне життя колоністів, а й сформувало фундаментальні риси американської ідентичності — віру в свободу, особисту відповідальність, рівність та здатність до самостійного вибору. Релігійне оновлення стало тим культурним ґрунтом, на якому зростали майбутні політичні ідеали молодії нації.

Однією з визначальних рис нових підходів у проповіді під час Великого Пробудження була міжконфесійним — здатність проповідників виходити за межі своєї конфесії та звертатися до віруючих різних церковних традицій.

У колоніальній Америці релігійне життя протягом тривалого часу залишалося підпорядкованим суворим медам деномінації: пуритани, конгрегаціоналісти, пресвітеріани, баптисти, англікан та інші утворювали закриті громади, кожна з яких мала власну доктрину, структуру та традиції. Взаємодія віруючих із представниками інших конфесій була рідкісною. Велике Пробудження докорінно змінило цю ситуацію. Проповідники, що прагнули насамперед духовного оновлення, а не утвердження впливу певної конфесії, почали проповідувати скрізь, де на них чекала аудиторія. Вони проводили служби у церквах інших деномінацій, організовували спільні зібрання, молилися та навчали незалежно від церковної належності слухачів. У центрі цієї практики була ідея Пробудження: важливим є не те, до якої церкви належить людина, а те, чи зазнала вона особистої зустрічі з Богом. Хоча багато проповідників, особливо англіканська церква а згодом і пуритани стверджували, що вони лише “вибрані”. Віра переставала сприйматися як збір формальних обов’язків перед певною церковною структурою, натомість ставала духовним шляхом, відкритим для кожного. Єдність конфесій сприяла зростанню атмосфери відкритості та релігійної толерантності. Вона підкреслювала, що духовна істина може лунає із уст проповідників різних традицій, а Божа благодать не залежить від конкретної будівлі чи організації. Такий світогляд поступово закладав основи майбутнього американського релігійного плюралізму, який пізніше отримає юридичне

підтвердження. Окрім того, міжконфесійний підхід сприяв формуванню перших відчуттів загальної американської єдності. Подорожуючи між колоніями та проповідуючи у різних церквах, релігійні лідери об'єднували людей спільними духовними ідеями й переживаннями. Це створювало єдиний релігійний простір, у якому колоністи різних регіонів отримували схожий досвід [43].

Згодом ця духовна єдність трансформувалася у культурну й політичну близькість. Люди, натхненні тими самими проповідями та відчуваючи себе частиною масштабнішого руху, починали бачити колонії не ізольованими провінціями, а елементами єдиного суспільного організму. Таким чином, міжконфесійний підхід до проповіді не лише збагатив релігійне життя колоній, а й став фундаментом для формування американської національної ідентичності. Цей підхід сприяв зміцненню свободи совісті, релігійної толерантності та ідеї духовної рівності. Водночас він допоміг колоністам усвідомити себе спільнотою, яку об'єднують не тільки політичні чи економічні інтереси, а передусім загальні духовні переживання. В сучасній Америці міжконфесійна спільність є нормою, різні деномінації проводять численні заходи, де в спільності моляться за країну, говорять про важливі питання та просто для розваги організовують свята. Це стало одним із визначальних кроків на шляху до створення американської нації в її сучасному вигляді.

Підсумовуючи, можна зазначити, що Велике Пробудження було не лише релігійним рухом, але й глибокою трансформацією духовного, культурного та суспільного життя в колоніальній Америці. Воно докорінно змінило підхід до проповіді, зробивши її більш емоційною, живою, динамічною та орієнтованою на особистий досвід кожної людини. У період, коли релігія поступово втрачала свою емоційну складову і сприймалася дедалі формальніше, Пробудження повернуло віруючих до внутрішнього переживання віри, спонукаючи їх замислюватися над власним духовним станом. Акцент на щирості, емоційності й особистому наверненні створив новий тип релігійної культури, де серце й індивідуальний досвід набули не меншої важливості, ніж догматичні знання чи церковні традиції.

Цей рух також запровадив новаторські підходи, які зробили релігійну ідею доступнішою для широкої аудиторії. Проповіді просто неба, мандрівні служіння, емоційний стиль виступів і поширення друкованих матеріалів дозволили охопити велику кількість людей і перетворили релігію на загальноколоніальне явище. Громади, які раніше були ізольованими, змогли відчувати спільність через однакові духовні переживання, проповіді тих самих лідерів і приналежність до єдиного руху. Цей процес став важливим кроком до формування культурної єдності серед колоній, що згодом стало фундаментом для національної самосвідомості американців.

Особливо значущим був розрив деномінаційних бар'єрів. Проповідники Пробудження довели, що духовність виходить за межі окремих конфесій і є ширшою категорією, яка об'єднує людей незалежно від їхньої церковної приналежності. Такий міжконфесійний підхід сприяв релігійній толерантності, шануванню свободи совісті та готовності до співпраці попри відмінності. Саме ця релігійна відкритість заклала основи американського релігійного плюралізму, який і досі впливає на духовну атмосферу США. Велике Пробудження також справило значний вплив на політичні цінності майбутньої нації. Ідеї духовної автономії, рівності людей перед Богом, особистої відповідальності та свободи вибору поступово перекочували в суспільно-політичну площину. Осмислюючи релігійні встановлення критично, люди почали застосовувати цю методику і до політичної влади. Суспільство, яке пройшло крізь масове духовне оновлення й закріпило думку про необхідність змін, було краще підготовлене до боротьби за незалежність і самоуправління.

Таким чином, Велике Пробудження не лише збагатило релігійну сферу колоністів, а й заклало підвалини нового соціального та культурного простору. Воно сприяло становленню американської демократії, укоренило в людях цінності свободи й гідності особистості та задало напрямок для формування спільної національної ідентичності. Це пробудження змінило не тільки церкви — воно трансформувало свідомість людей, їхній спосіб мислення та уявлення про власну роль у суспільстві. Його вплив настільки потужний і довговічний, що його відлуння досі можна відчувати в сучасній американській культурі [18].

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТСЬКОГО ПРОБУДЖЕННЯ НА СУСПІЛЬСТВО ТА КУЛЬТУРУ КОЛОНІЙ

3.1. Формування колективної релігійної та національної свідомості

Колективна свідомість – це сукупність певних цінностей, ідеалів що підтримуються певною групою людей. Таким чином говорячи про релігійну свідомість можна стверджувати що це певні релігійні мотиви чи цінності що підтримує та чи інша група людей, не дивлячись на вік, стать, соціальне становище чи приналежність до певної конфесії.

Натомість національна свідомість говорить нам більше про сукупність цінностей та традицій та усвідомлення приналежності до певного етносу чи нації. В кожній нації є своя особливість що відрізняє її від інших, проте не кожна нація може похвалитися тим, що сформувала національну свідомість у громадян країни. Можна багато говорити про країну і державу в якій живемо, та свідомо не розуміти що я приналежу до неї, чому я приналежу до неї, і що від мене як громадянина потрібно для розвитку моєї нації. Таким чином нація що сформувала у своїх громадянах релігійну та національну свідомість дає зрозуміти її громадянам хто вони.

В свій час Ізраїль, який як держава відновився в 1948 році, зміг отримати незалежність, нагадуючи євреям за національністю, які були розкидані по всьому світу, що вони є нащадками Авраама і Бог їх вивів з пустелі і що вони є обраним народом- влада країни зуміла таким чином об'єднати народ та створити державу. Вони були об'єднані однією цінністю, одними ідеалами та однією вірою. Таким чином навіть в часи Голокосту коли євреїв винищували мільйонами, багато з них розуміли, що вони одна нація зі спільним минулим та якщо пощастить і спільним майбутнім.

Система формування євреїв як нації відбулася ще з раннього віку, коли їх як немовлят навчали правилам та культурі, нагадуючи їм що вони нащадки вибраного народу, що і формувало національну ідентичність. Згодом вони вивчали Тору та Танах, де їм говорили, що Ізраїль є обраним тому що так Бог сказав - це і формувало релігійну свідомість. Я не кажу що це ідеальна техніка для формування нації - це як приклад. Навіть і в Ізраїлі є багато мінусів щодо цього.

Проте зараз ми поговоримо більше про колективну, релігійну та національну свідомість американців. Що дало Велике Пробудження для формування американців як нації? Чи є Велике Пробудження певним каталізатором, що дав поштовх задля створення держави США?

Американська свідомість є напрочуд цікавою, люди що вперше зустрічають американця зазвичай бачать на лиці посмішку та привітання. Якщо ми проведемо експеримент щодо американця та українця [6. С.71]. Ми побачимо дві різні реакції і це зумовлено формування кожного із них як громадянина їхньої країни [4].

До Великого Пробудження свідомість перших поселенців була різною. Формування колективної релігійної та національної свідомості американців почалося ще в колоніальний період, коли люди з різних європейських країн, культур і церков опинилися разом на новому континенті. Люди приїжджали з різних країн Європи — Англії, Німеччини, Голландії, Шотландії, Ірландії — і приносили із собою свої традиції, мови, релігії й уявлення про світ. Жодної спільної національної чи релігійної свідомості ще не існувало. Навпаки, колонії були мовби маленькі світи, кожен зі своїм укладом і своїми правилами [28].

Жителі різних колоній зрідка спілкувалися між собою, мали різні економічні інтереси та навіть відрізнялися способом життя: Північ більше займалася торгівлею та ремеслами, Південь — плантаційним землеробством, а погляди, цінності й традиції були не просто різними, а часом протилежними. Те, що згодом стане «американською нацією», на початку було просто набором окремих поселень, які мало знали одне про одного. Вони не мали спільної історії, спільної держави чи навіть єдиної релігії. Релігійна картина також була строкатою й часто

напруженою. У кожній колонії домінувала своя конфесія: в Массачусетсі — пуритани-конгрегаціоналісти, у Вірджинії — англікани, у Пенсильванії — квакери, у Меріленді — католики. Люди загалом трималися своєї громади, ходили до своєї церкви, а іноді навіть дивилися з підозрою на тих, хто належав до іншої конфесії. Релігія була більше правилом і обов'язком, ніж особистим переживанням. Відвідування богослужінь сприймалося як частина порядку, але духовна теплота часто губилася серед суворих традицій та формальностей. Але саме релігійні рухи, особливо Велике Пробудження, допомогли різним громадам відчутти себе частиною чогось більшого.

Пуритани, що були релігійними дисидентами розуміли що вони вибраний Богом народ і інших таких немає як вони і для них є спеціальна місія як стверджував у своїй проповіді “Місто на горі” Джон Вінтроп [60, с. 10-11]. Інша частина населення притримувалися своїх віровчень. Проте варто не забувати що на континенті мешкали й корінні народи, що максимально урізноманітнювало ситуацію де змогла б народитися нова нація.

Охопивши трішки національну складову можна побачити, що об'єднання в одну державу багатьох народів має низький шанс на успіх, адже в європейському досвіді таке майже не траплялося. Згадаймо ситуацію з Німеччиною чи Італією, які ніби була однією нацією і складалася з німців або італійців, але розділені водночас на багато князівств або держав. Врешті решт вони утворили єдину державу, проте ситуація в США зовсім інша. Тому перед тим як сформувати державу, потрібно сформувати цінності та ідеали нації, потрібно задати колективну, релігійну та національну свідомість. Саме так і сталося в американських колоніях: задовго до появи політичної єдності почала формуватися духовна та культурна єдність, яка стала основою майбутньої нації. Формування національної свідомості в американців не було одномоментним явищем — воно розгорталося поступово, починаючись із релігійного досвіду та переходячи до ширших суспільних і політичних уявлень.

Після Великого Пробудження у колоністів виникло відчуття, що їх об'єднує

не лише територія, а й спільні цінності: свобода совісті, рівність перед Богом, особиста відповідальність і право самому визначати свій духовний шлях. Ці цінності стали основою того внутрішнього «ми», яке почало укорінюватися в свідомості людей. Проповідники, які подорожували від громади до громади, сприяли створенню першого загальноколоніального інформаційного та духовного простору. Люди читали однакові релігійні книжки, слухали подібні проповіді, обговорювали одні й ті самі події. Це створювало культурний фундамент, без якого неможливо уявити формування нації. Я згадував це у попередніх розділах, проте зараз потрібно більш детально описати саме релігійну свідомість американців до та під час пробудження.

Формування релігійної свідомості в американських колоніях було тривалим і багатограним процесом, який почався задовго до Великого Пробудження. Спочатку релігійна свідомість колоністів ґрунтувалася на досвіді перших поселенців, які бачили в своїх громадах не просто місце проживання, а духовну спільноту. Вони вірили, що їхнє життя та успіх залежать від дотримання Божих принципів, а суспільство має бути побудоване на моральних засадах. Таке мислення створювало основу для колективного уявлення про себе як про людей із особливою духовною місією.

У подальші десятиліття релігійна картина в колоніях стала дуже різноманітною: тут співіснували різні конфесії, традиції, мови та обряди. Це розмаїття створювало певну напругу, але водночас сприяло тому, що релігія почала сприйматися не лише як спадщина однієї громади, а як ширша духовна реальність, у якій кожен шукає власний шлях. Попри це, з часом релігійне життя стало менш живим: проповіді часто були сухими й формальними, а духовний вогонь поступово згасав.

Саме така ситуація підготувала ґрунт для Великого Пробудження — хвилі масового духовного оновлення, яка охопила колонії в середині 18 століття. Нові проповідники наголошували на щирому внутрішньому переживанні віри, закликали людей до особистого навернення та оновлення серця. Проповіді стали

емоційними, зрозумілими й спрямованими до кожної людини. Уперше релігійний досвід перестав бути формальністю та став живою, глибокою подією. Люди відчули, що віра — це не обряд, а особиста зустріч із Богом.

Це духовне пробудження сприяло появі нового розуміння релігії. Воно сформувало думку, що кожен має право самотійно визначити свій шлях у вірі, що не лише церковна еліта володіє духовною владою. Релігія стала більш демократичною: її центром тепер була не церковна структура, а людина та її особисте переживання. Так виник новий тип релігійної свідомості — індивідуальної, емоційної, духовно активної.

Водночас ці духовні зміни впливали й на суспільне мислення. Якщо всі люди однаково здатні пережити духовне оновлення, значить, вони рівні не лише перед Богом, а й у своєму земному житті. Така логіка поступово перетворювалася на політичні переконання про права людини, свободу вибору, рівність і самоуправління. Релігійна свідомість колоністів стала підґрунтям нових суспільних ідеалів, які згодом ляжуть в основу американської демократії. Духовне оновлення також зблизило колонії між собою. Мандрівні проповідники, друковані матеріали, спільні зібрання та загальні переживання створили відчуття, що колонії живуть однією духовною історією. Люди з різних регіонів уперше відчули, що їх єднають спільні цінності, емоції й прагнення. Це стало початком формування ширшої спільноти — не лише релігійної, а й культурної.

Релігійна свідомість у колоніальних американців продовжувала розвиватися й після хвилі Пробудження, набуваючи дедалі складнішого й глибшого змісту. Вона перестала бути лише набором духовних правил чи традицій — вона почала формувати спосіб мислення, ставлення до свободи, влади, суспільства та самої людини. Віра не просто супроводжувала життя колоністів, вона давала їм мову для пояснення світу та підстави для власних дій. Після Пробудження люди дедалі частіше звертали увагу на власну внутрішню автономію. Усвідомлення того, що кожен має право на особисте духовне переживання, поступово переростало в переконання, що кожен має право вирішувати і в інших сферах

життя — у політиці, виборі громади, оцінці влади. Релігійна свідомість стала духовною підтримкою ідеї, що авторитет має ґрунтуватися не лише на посаді, а на довірі, моральності й щирості. Це було нове бачення людської гідності, яке виходило далеко за межі богослужіння.

Значну роль відіграло й те, що релігійне життя стало більш доступним для простого населення. Навіть у невеликих містечках і селах люди збиралися для спільних молитов, створювали домашні групи, обговорювали Біблію, ділилися власними переживаннями. Ці зібрання формували новий тип духовної культури, де кожен міг бути активним учасником. Релігія перестала бути лише «церковною справою» — вона стала справою громади. У таких умовах релігійна свідомість стала глибшою, бо будувалася не на страху перед покаранням, а на бажанні підтримати одне одного, знайти сенс, зміцнити моральність.

Ще однією важливою рисою стала поява внутрішньої відповідальності. Люди почали більше замислюватися над своїм життям, над тим, як їхні вчинки впливають на спільноту. Релігія навчала бачити не лише власні потреби, а й потреби інших — і це створювало духовну основу для майбутньої громадянської свідомості. Суспільство ставало більш згуртованим, бо люди відчували, що їх об'єднує не лише територія, а й спільне моральне бачення.

Окрім того, релігійна свідомість почала пов'язуватися з відчуттям особливого покликання. Колоністи поступово формували уявлення, що їхній народ має особливу роль у світі — не через перевагу, а через відповідальність будувати справедливе суспільство. Це нове відчуття покликання зміцнювало віру в те, що вони повинні захищати свої свободи, відстоювати свої права та будувати життя на основі моральних принципів [21].

Після початкового пробудження релігійна свідомість колоністів не тільки не згасла, але й поглибилася. Вона стала основою їхнього суспільного мислення, самооцінки й поведінки. Саме ця внутрішня духовна культура дозволила їм відчутти себе не просто мешканцями окремих регіонів, а частиною ширшої спільноти, яка має спільну мету та спільні цінності. І саме з цієї духовної основи

згодом виросте національна свідомість американців — така, що триматиметься не лише на політичних гаслах, а на глибокому переконанні в цінності свободи, відповідальності та людської гідності.

Згодом ці релігійні ідеї почали впливати на політичне мислення колоністів. Якщо кожна людина має право на духовну свободу, то вона має право і на громадянську свободу. Якщо влада не може диктувати, як саме людина повинна вірити, то тим більше вона не повинна порушувати її природні права. Так духовні переконання стали основою для народження нових політичних ідеалів: самоуправління, свободи слова, рівності, права на протест та участі в ухваленні рішень. Ці ідеї почали закладатися в основу колоніальної політичної культури [15].

Формування національної свідомості продовжилося й завдяки тому, що колонії почали частіше взаємодіяти між собою. Торгівля, друкарство, мандрівні проповідники, спільні події й обговорення створювали відчуття, що колонії не є розрізненими островами, а частинами більшої спільноти. Водночас загальні труднощі — економічні виклики, конфлікти з британською владою, податки та обмеження — ще більше згуртовували людей. Вони бачили, що мають спільні інтереси й потребу захищати свої права разом. Спершу це було духовне та культурне єднання, яке потім перетворилося на політичне.

Таким чином, національна свідомість американців почала формуватися тоді, коли люди усвідомили, що їх об'єднують не лише релігійні переживання, а й спільні цінності та прагнення. Вони почали сприймати себе не лише як жителів окремих колоній, а як частину ширшої спільноти з власною культурою, вірою та баченням майбутнього. Саме ця внутрішня єдність зробила можливим подальший крок — створення незалежної держави. Американська нація народилася не з політичного документа, а з колективного розуміння себе, що сформувалося завдяки духовному досвіду та спільним переконанням, які згодом стали основою американської державності.

Формування американської національної свідомості продовжувалося й

після того, як хвиля Великого Пробудження охопила колонії. Релігійне оновлення дало людям новий спосіб думати про себе, але саме щоденне життя, спільні виклики та поступове зближення колоній робили цей процес глибшим і тривалішим. Важливо те, що люди вперше почали бачити спільні риси одне в одному — навіть попри відмінності в походженні, культурі чи соціальному становищі. Ця спільність не була нав'язана зверху; вона зароджувалася природно, із взаємодії й обміну досвідом.

Релігійні ідеї рівності, свободи вибору та особистої відповідальності поступово закріплювалися як норми мислення. Коли люди відчували, що самі можуть визначати свій духовний шлях, вони почали розуміти, що можуть визначати й своє політичне майбутнє. Зароджувалася нова культура — культура самостійності, активності та переконаності, що влада повинна служити людям, а не навпаки. У цьому сенсі духовне пробудження стало школою громадянської свідомості, де люди навчилися думати про свободу не як про подарунок, а як про природне право.

Паралельно зміцнювалися контакти між колоніями. Друкарні поширювали новини, проповіді, листівки й політичні статті, які читали в різних регіонах. Мандрівні проповідники, купці й ремісники переказували ідеї та новини з місця на місце, створюючи перший справжній інформаційний обмін між колоніями. Люди відчували, що живуть у світі спільних подій і що їхні переживання є частиною ширшого процесу. Це сприяло формуванню колективного бачення того, що відбувається, і створювало спільний простір пам'яті та досвіду.

Ще однією важливою складовою стало зростання невдоволення політикою Британської імперії. Податки, обмеження й відсутність представництва в парламенті породили відчуття несправедливості. Колоністи зрозуміли, що для захисту своїх прав вони мають діяти разом. Так національна свідомість почала набувати нового виміру: від духовної та культурної єдності люди переходили до усвідомлення спільного політичного інтересу. Вони починали бачити себе не підданими Британії, а людьми, здатними створити власну державу, де їхні

цінності будуть справді реалізовані.

Зрештою, національна свідомість стала результатом поєднання релігійної єдності, моральних ідеалів та досвіду спільних труднощів. Колоністи почали розуміти, що їх єднає не лише географія, а насамперед цінності — свобода, рівність, гідність, право самому визначати свій шлях. Ці цінності стали серцем американської ідентичності, яка народжувалася поступово, зсередини, а не завдяки політичним указам. І саме тому, коли настав момент проголосити незалежність, колонії вже були готові до нього внутрішньо: вони мали сформовану колективну свідомість і віру в те, що можуть стати єдиним народом.

3.2 Протестантські уявлення про свободу, рівність і «обраність» народу

Перші поселенці були протестантами, що втекли від переслідувань. Вони привезли з собою певні цінності та уявлення на новий від християнських мотивів континент. Їхні традиції створили підґрунтя для ключових суспільних ідей, які зробили вагомий внесок в формування американської ідентичності.

Ідеї свободи, рівності та обраності формувалися поступово. Адже побудувати цінності на застарілій європейській основі було важко, король Англії не хотів лишитися без колоніальної Америки, а отже робив все можливе щоб не допустити повстань та створення інших держав. Королівська влада була законом для мешканців нового світу але не настільки впливовою як здавалося. Формально та юридично колонії були невід'ємною частиною Британської імперії, і верховна влада належала Короні та Парламенту. Вплив короля проявлявся через призначення губернаторів у більшості колоній, які мали право вето на закони місцевих асамблей, а також через жорстке регулювання економічного життя за допомогою Навігаційних актів. Ці акти забезпечували, що колонії служили джерелом сировини та ринком збуту для метрополії, підкреслюючи їхню підпорядкованість Лондону.

Проте, незважаючи на цю формальну структуру, формування самостійної

американської ідентичності відбувалося саме через недоліки та обмеження королівського контролю. Географічна велика відстань між Лондоном та колоніями означала, що адміністративні та судові рішення ухвалювалися надзвичайно повільно. Це змушувало колоністів постійно приймати самостійні рішення у сфері місцевого управління та фінансів, сприяючи розвитку самоврядування. Крім того, призначені королем губернатори часто були слабкими перед обличчям сильних колоніальних асамблей, які контролювали бюджет і фінансування, ефективно розширюючи свої повноваження. Релігійний фактор також відіграв ключову роль: колонії стали притулком для релігійних дисидентів - пуританів, квакерів, баптистів, які навмисно створювали суспільства, відмінні від англійської моделі та проповідували про обраність народу, свободу та рівність. Це посилювало цінності свободи совісті та антиавторитаризму. Нарешті, такі події, як Велике Пробудження, створили спільну американську культурну свідомість та комунікаційну мережу, яка не залежала від Лондона. Хоча формальний контроль Королівської влади та Парламенту над колоніями був очевидним, реальне формування американської ідентичності відбувалося у просторі між англійськими законами та практичною відсутністю їхнього жорсткого виконання, особливо через політику «рятуючої неувagi» англ. *Salutary Neglect* описано у книзі Джеймса Хенретта “*Salutary Neglect: Colonial Administration Under the Duke of Newcastle*” [23, с. 3-59].

Протягом значного періоду до 1763 року Лондон свідомо чи несвідомо не забезпечував жорсткого виконання торговельних законів і дозволяв колоніальним асамблеям значно розширювати свої повноваження в обмін на лояльність та економічну вигоду для імперії. Ця «неувага» дала колоніям фактичний досвід самоврядування та економічної автономії, сформувавши у колоністів очікування того, що вони мають право на широку самостійність. Коли після 1763 року Британія спробувала різко скасувати цю неувагу і запровадити жорстке управління, це було сприйнято не як відновлення законного порядку, а як вторгнення та узурпація вже набутих свобод.

Крім того, колоністи не відкидали, а навпаки, активно використовували англійську правову спадщину для обґрунтування своїх вимог. Вони посилалися на Загальне право та доктрину «прав англійців», наприклад, право на суд присяжних або на відсутність оподаткування без представництва, вважаючи себе носіями істинних, незіпсованих англійських свобод, які порушувалися корумпованим Парламентом. Це дозволило їм сформувати ідентичність, яка була одночасно американською тобто самовладною і правовою. Нарешті, ідентичність колоністів також формувалася під час спільних військових кампаній, зокрема Франко-індіанської війни, коли боротьба проти спільного ворога – католицької Франції посилювала відчуття міжколоніальної співпраці та протестантської єдності. Ця спільна боротьба створила військових лідерів таких як Джордж Вашингтон, які набули досвіду і стали лідерами революційного руху, коли Британія, вимагаючи оплати за війну, зруйнувала набуте почуття спільності. Британська присутність була каталізатором: вона надала правовий інструментарій, сформувала очікування автономії та посилила єдність, що пізніше було використано для обґрунтування незалежності.

Таким чином, королівський вплив, хоч і був домінуючим, виявився недостатньо ефективним через відстань та місцеву самоорганізацію, що дозволило колоністам сформувати власні цінності індивідуалізму, самоврядування та егалітаризму, які стали основою для розриву з Кораною.

Отже розібравшись з впливом корони на колонії, можна осмислити вплив таких цінностей як свободи, рівності та обраності, які згадувалися в минулих розділах.

Протестантське уявлення про свободу говорило не про вседозволеність а про свободу від гріхів та чисте сумління, коли я як людина маю внутрішню, духовну свободу. Проповідники навчали, що кожна людина може молитися до Бога, читати Біблію та сповідувати власні переконання. Така свобода розглядалася як дар, який Бог дає кожній людині, бо справжня віра можлива лише тоді, коли вона є вільною, а не нав'язаною силою чи традицією. Це релігійне переживання

свободи починалося з внутрішнього звільнення. Людина вважалася вільною тоді, коли її серце відкрите для істини, коли вона звільнена від страху, гріха, примусу й залежності від церковної чи політичної влади. Колоністи вірили, що кожен здатен без посередників звернутися до Бога, прочитати Біблію й зрозуміти її силами власного розуму й совісті. Це давало відчуття духовної автономії, яке було новим для людей, що походили з країн, де церква й держава мали майже необмежений контроль над життям віруючих. У новому світі вони вперше відчули, що можуть самі визначати, як саме служити Богові, і це переживання свободи стало частиною їхнього повсякденного мислення. Їхнє відношення було протилежним ніж навчали в Європі та в колоніях де діяла англіканська церква, що напряду була пов'язана з королем.

Читаючи Біблію колоністи розуміли, що для побудови міцної держави потрібна правильна політика, що буде не нехтувати біблійними цінностями. З часом духовне уявлення про свободу почало проникати й у повсякденне життя за межами релігії. Якщо людина має право самостійно вирішувати справи своєї душі, вона так само має право вирішувати питання громади, оцінювати дії влади та брати участь у їхньому формуванні. Так релігійна свобода стала першою сходинкою до свободи політичної. Колоністи почали усвідомлювати, що влада не може й не повинна контролювати їхню совість чи диктувати духовні переконання. Будь-яка влада, яка намагалася це робити, вважалася такою, що виходить за межі Божого замислу.

Саме завдяки такому мисленню в колоніях утвердилося переконання, що свобода — це не привілей, а невід'ємне право людини. Усі повинні мати можливість вільно обирати громаду, брати участь у прийнятті рішень, висловлювати свою думку й створювати власні релігійні та суспільні об'єднання. Це стало основою для появи численних церков і наступної ідеї, що суспільство загалом повинне бути вільним, а не керуватися примусом. Люди навчилися не лише боротися за свободу, а й цінувати її як найвищу моральну й духовну цінність.

Крім того, уявлення про свободу передбачало відповідальність. Свобода не

вважалася правом жити без правил — навпаки, вона асоціювалася з обов'язком бути моральним, чесним, здатним приймати зрілі рішення. Людина повинна була використовувати свободу не для власної користі, а для служіння спільноті, підтримки справедливості та розвитку своїх духовних якостей. Таким чином свобода ставала не лише індивідуальним правом, а й основою спільного життя, у якому кожен є рівним і відповідальним перед Богом і громадою.

Протестантське уявлення про свободу поступово сформувало в колоністів зовсім нове бачення того, якою повинна бути влада й стосунки між людиною та державою. Воно виходило з глибокого переконання, що свобода — це не привілей, який хтось дає, а природний стан людини, дарований Богом. Якщо людина відповідає перед Богом особисто, то жодна земна влада не має права пригнічувати її совість, примушувати до певної віри чи обмежувати свободу думки. Саме тому колоністи дедалі більше відкидали ідею абсолютної влади, яка не потребує пояснень або згоди народу.

Так з'явилося переконання, що влада повинна бути підзвітна громаді. Люди почали сприймати керівників не як фігури, що стоять над усіма, а як тих, хто тимчасово виконує обов'язки заради спільного добра. Якщо керівник зловживає владою або порушує моральні принципи — громада має право висловити незгоду, усунути його або змінити правила управління. Ця думка народилася саме зі структури церковного життя, де громади обирали пасторів і могли змінювати їх, якщо ті не відповідали очікуванням.

Із цим тісно пов'язане й переконання, що люди мають право на самоврядування. Якщо кожен має свободу совісті, то він має і здатність ухвалювати рішення щодо життя своєї громади. Колоністи почали створювати місцеві збори, ради та громади, у яких звичайні люди мали право голосу й могли впливати на спільні справи. Це був величезний крок уперед порівняно з європейським уявленням про політику, де влада зазвичай належала монарху або невеликій групі еліти. У колоніях же самоврядування стало звичною практикою: люди обговорювали, ухвалювали рішення, відповідали за свою спільноту.

Релігійна свобода стала школою політичної свободи.

Крім того, протестантське мислення закріпило думку, що держава не може обмежувати совість та свободу вибору. Це було принципово важливо, бо в Європі релігія найчастіше контролювалася урядом, який міг наказувати, у що вірити, як молитися, які церкви підтримувати. Американські колоністи, що втекли від релігійного примусу, вирішили, що держава не повинна диктувати духовні переконання. У їхньому розумінні справжня віра можлива тільки там, де є свобода вибору — і це стало підґрунтям майбутнього принципу розділення церкви й держави.

Усі ці ідеї разом створили унікальне середовище, де кожен відчував свою значущість і відповідальність. Люди навчилися жити вільно, ухвалювати рішення та контролювати тих, хто має владу. Саме тому протестантська духовна свобода стала першим і найважливішим кроком до формування американської демократії — суспільства, де влада походить від народу, де кожна людина має право голосу і де свобода совісті є недоторканною. Цей духовний досвід став фундаментом майбутнього політичного устрою й важливою частиною американської національної ідентичності.

Ідея рівності також була взята протестантами із Біблії і основний її посыл був що кожна людина незалежно від статусу є відповідальна перед Богом і державою, навіть якщо це король. Зрозуміло, що такі вислови не подобалися королівській владі і через це деякі протестанти були під загрозою. Джонатан Едвартс пишучи проповідь “Грішник в руках розгніваного Бога” описує що кожна людина має відповідальність перед Богом, не дивлячись на її статус та статки. В таких промовах проповідники говорили людям про рівність між національностями та статусом (хоча рабство часто не торкалося цих тем). Це означало, що кожна людина має однакову духовну цінність, а Бог однаково вислуховує молитви і заможного, і бідного. Спасіння не залежало від соціального статусу чи впливу — воно було доступне для всіх, хто щиро вірив. Таким чином протестантизм руйнував традиційне для Європи уявлення, що одні люди за своєю

природою стоять вище інших. На той час на європейському континенті було багато протестантських країн, проте багато з них перейшли від католицизму під час Реформації Мартіна Лютера 1517 року. Проте залишки католицизму та папського авторитету залишилися в церковних уставах, через що говорити повністю про рівність із всіма там було важко, адже повага до священників та короля була навчена віками. До прикладу король Яків в 1611 році видає власну Біблію, тому що популярна на той момент Женевська Біблія ставила під сумнів священне право монархів на трон [51].

Американське суспільство було зовсім новим та вільним від усталених віками правил, що і дало легко розповсюджувати протестантське вірування та цінності по колоніях. І одне із уявлень було про “обраність” американського народу. Такий вислів сказав відомий пуританський проповідник ще ранньої колоніальної доби Джон Вінтроп у 1630 році в своїй праці “ Модель християнського милосердя” де стверджував про винятковість переселенців. Ідея «обраності» та “винятковості” народу посіла особливе місце в протестантському світогляді колоністів і стала однією з ключових основ формування американської національної свідомості. Для перших поселенців у Новому Світі ця думка була не просто теологічним переконанням — вона визначала спосіб життя, ставлення до власної спільноти і розуміння своєї ролі в історії. Колоністи вірили, що їхній переїзд до Америки був частиною Божого задуму, а не випадковим історичним процесом. Вони відчували, що мають важливу місію: створити суспільство, засноване на моральності, справедливості, свободі та релігійній щирості. В уявленні колоністів вони не були обраними через свою перевагу чи винятковість, а через відповідальність, яку Бог поклав на їхні плечі. Вони повинні були заснувати спільноту, яка стане прикладом для інших народів і покаже, як можна жити відповідно до Божих принципів. Для багатьох поселенців нова земля була не просто територією для освоєння, а місцем, де вони мали довести свою вірність вищим принципам, побудувати справедливу громаду та зберегти чистоту віри, яку, на їхню думку, втратили старі європейські держави. Новий Світ сприймався як

можливість почати все спочатку — побудувати суспільство, де духовність відображатиметься у всіх сферах життя: від сімейних стосунків до політичного устрою. Вони вірили, що їхня громада може стати «містом на пагорбі» — світлом, яке побачить увесь світ.

Таке переконання породжувало глибоке почуття відповідальності. Колоністи вважали, що повинні зберігати чистоту віри, підтримувати моральність, навчати своїх дітей правильним принципам і передавати духовні цінності наступним поколінням. Саме тому життя в колоніях сприймалося не як буденність, а як духовне завдання. Люди вірили, що їхнє виживання, успіхи та навіть злагода в родині мають відображати Божу присутність серед них. Ідея обраного народу підштовхувала їх бути чесними, дисциплінованими, відповідальними та благочестивими, бо вони бачили себе частиною більшої місії, ніж просто економічне чи політичне існування. Вони вважали, що їхня спільнота має стати свідченням того, як може жити суспільство, якщо воно керується духовними принципами, а не людськими амбіціями. Їхня місія вимагала дисципліни, єдності та взаємної підтримки. Вони відчували, що кожен їхній вчинок має значення не тільки для них самих, а й для майбутнього їхнього народу.

З часом ця ідея вийшла за межі релігії й перетворилася на ширше уявлення, що американська громада має унікальну роль у світі. Колоністи почали думати про себе як про людей, покликаних створити суспільство свободи й справедливості, побудоване не на силі й привілеях, а на моральності та рівності. Вони вірили, що Бог дав їм можливість творити нове життя і що цю можливість треба використати мудро. З часом ідея «обраності» стала невід'ємною частиною політичної культури, впливаючи на те, як американці ставилися до свого суспільного устрою, до державних інститутів і навіть до власних громадянських обов'язків. Вони почали бачити в розвитку своєї нації не лише внутрішню справу, а й певну моральну місію — бути зразком для інших народів, діяти заради вищих ідеалів і підтримувати принципи, які вони вважали універсальними.

Саме на основі такої ідеї «обраності» поступово виникло переконання, що

американське суспільство має особливу історичну місію — нести світові приклад свободи, демократії та духовних цінностей. Це переконання вплинуло на розвиток політичної культури США, формування громадянської активності, розуміння ролі держави і обов'язків її громадян. І навіть у наступні століття ця ідея продовжувала впливати на спосіб мислення американців, формуючи їхнє відчуття національної ідентичності й місця у світовій історії.

Протестантські ідеї свободи, рівності та «обраності» стали настільки впливовими тому, що вони не залишалися лише частиною богословських трактатів чи проповідей — вони стали живою основою повсякденного життя колоністів. Ці переконання проникали у сімейні стосунки, у громади, у спосіб організації праці, у суди та зібрання, а згодом — і в політичні рішення. Люди не просто чули ці ідеї в церквах — вони жили відповідно до них щодня. Саме тому протестантська традиція сформувала відчуття внутрішньої свободи, відповідальності та моральної рівності, які закладали фундамент того, що згодом стане американською політичною культурою.

Ці ідеї були впливовими також тому, що давали людям нове розуміння самих себе. Колоністи, які раніше вважали себе підданими монарха, почали бачити себе членами громади, які мають право голосу, право ухвалювати рішення і навіть право чинити опір несправедливій владі. Уявлення про свободу совісті сформувало переконання, що ніхто не може примушувати людей вірити певним чином, і це зовсім природно перейшло в думку, що ніхто не може примушувати їх політично. Уявлення про духовну рівність привчило людей до того, що кожен має право бути почутим, а громада має вирішувати справи спільно, на рівних умовах. Ідея «обраності» давала відчуття місії, переконання, що їхня спільнота повинна бути моральним прикладом, а тому — сама здатна творити правила, а не лише підкорятися чужим.

Саме в Великому Пробудженні ці ідеї проявилися найсильніше. Пробудження стало рухом, який виніс релігійний досвід за межі церковних стін і перетворив віру на емоційне, особисте переживання кожного. Проповідники

закликали людей не просто слухати, а переживати віру як щось близьке й реальне. Величезні натовпи слухали проповіді під відкритим небом, і тут кожен — незалежно від статусу, походження чи освіти — міг бути однаково охоплений духовним переживанням. Це була справжня практика рівності: усі стояли поруч, слухали одне й те саме слово, а Бог, як підкреслювали проповідники, однаково торкався сердець усіх.

Важливо, що під час Пробудження були зруйновані старі ієрархії. Проповідники не завжди мали офіційну церковну посаду, і навіть прості люди могли свідчити про власну віру. Це підтримувало ідею, що авторитет не визначається титулами, а щирістю, духовністю і моральністю. Проповіді стали максимально доступними — ними ділилися через друк, усні свідчення, листи, зібрання під відкритим небом. Релігія перестала бути справою лише еліти і стала справою народу [16].

Пробудження також посилювало ідею свободи совісті. Люди починали усвідомлювати, що можуть самі вибирати, яку громаду відвідувати, як тлумачити віру і які релігійні цінності для них найважливіші. Звідси народжувалося переконання, що влада не має диктувати людині її духовні рішення. Це з часом трансформувалося у політичну думку, що влада не може нав'язувати і політичні рішення без згоди народу.

Ідея «обраності» також отримала нове, емоційне наповнення. Проповідники говорили, що Бог дає колоніям шанс створити справжнє християнське суспільство, де люди житимуть у свободі, вірі та моральності. Це надихало колоністів бачити у власній спільноті щось більше, ніж просто поселення — вони починали усвідомлювати себе потенційним новим народом із власною місією.

Усе це робило релігію не просто сферою життя, а рушійною силою суспільних змін. Ідеї свободи, рівності та «обраності» перестали бути абстракцією й перетворилися на практику, яку люди переживали власним серцем. Внаслідок Великого Пробудження колоністи вперше в історії масово відчували себе не підданими, а спільнотою вільних людей, здатних самотійно будувати суспільство — і саме з цього досвіду виросла майбутня американська нація.

3.3 Зростання ролі освіти та моральних норм у колоніальному суспільстві

Завдяки Великому Пробудженню не лише зростали та вибудовувалися певні цінності але й освіта. Щоб мати успіх у житті недостатньо вірити та працювати але потрібно й здобувати знання. Саме цим і займалися провідники пробудження - можливо вони брали приклад з європейського досвіду, коли після реформації Європа почала освітнє зростання що й надалі дало економічний ріст. Зростання ролі освіти та моральних норм у колоніальному суспільстві стало однією з ключових тенденцій, що сформували духовний та культурний розвиток ранньої Америки. Це не було випадковим процесом — воно було прямим наслідком протестантського світогляду, який підкреслював важливість особистої відповідальності, самостійного читання Біблії та моральної дисципліни. Освіта і моральність у колоніях поступово перетворилися на засоби не лише релігійного виховання, а й формування майбутньої національної свідомості.

У протестантському середовищі читання було необхідною частиною духовного життя. Людина повинна була сама читати Святе Письмо, тлумачити його і будувати своє духовне розуміння. Саме тому колонії, особливо в Новій Англії, почали активно створювати школи ще з перших десятиліть свого існування. Навчання грамотності розглядалося не як привілей, а як обов'язок, бо грамотна людина здатна жити у вірі свідомо, а не сліпо підкорюючись авторитетам. З часом це призвело до розвитку однієї з найосвіченіших спільнот того часу: майже кожне містечко мало школу, а сім'ї приділяли величезну увагу дитячому навчанню.

Розвиток освіти в колоніальній Америці — особливо заснування коледжів і майбутніх університетів — став однією з найважливіших сил, що формували релігійну, інтелектуальну та національну свідомість майбутніх американців. Освітні заклади виникали не як елітні інститути для багатців, а як центри духовного і громадського розвитку, де готували проповідників, учителів, лідерів громад та мислителів. Це був фундамент, на якому поступово вибудовувалася нова культура

мислення — більш незалежна, самокритична й зорієнтована на свободу.

У перші десятиліття колонізації освіченість була переважно необхідністю: люди мали читати Біблію, вести записи, укладати угоди, працювати з релігійними й правовими документами. Проте дуже швидко громади зрозуміли, що їм потрібно більше — системне навчання, яке могло б забезпечити підготовку служителів церкви та громадських лідерів. Так з'явилися перші коледжі. Найвідоміший серед них — Гарвард (1636), створений для підготовки проповідників, здатних глибоко тлумачити Писання й морально вести громаду. Згодом виникли Єльський коледж (1701), Принстон (1746), Колумбія (1754), Браун (1764) та інші — майбутні університети, що сьогодні є світовими центрами науки.

Ці навчальні заклади з самого початку мали подвійне призначення. З одного боку, вони забезпечували релігійну освіту: вивчення Біблії, теології, моральної філософії. З іншого — вони давали широкий інтелектуальний розвиток: риторику, математику, астрономію, медицину, логіку, класичні мови. Таким чином формувалося покоління лідерів, які могли мислити широко, поєднувати віру з розумом і приймати виважені рішення.

Важливо, що коледжі стали місцем, де народжувалася ідея самостійного мислення. Студенти вчилися дискутувати, ставити запитання, аналізувати різні погляди. Це сприяло формуванню критичного мислення, а з ним — і переконання, що люди здатні самостійно керувати своїм життям, громадами і навіть державою. Саме така інтелектуальна атмосфера підготувала ґрунт для появи майбутніх революційних ідей про свободу, права людини та народний суверенітет.

Велике Пробудження також вплинуло на розвиток освіти. Пробудження підкреслило особисту відповідальність у вірі, що стимулювало попит на підготовлених проповідників і релігійних вчителів. Через це коледжі отримали нове значення: вони стали місцем підготовки проповідників нового типу — емоційних, переконливих, здатних звертатися до сердець людей мовою, яку вони розуміли. Принстон, наприклад, був заснований саме прихильниками Пробудження і мав стати осередком релігійної та інтелектуальної свободи.

Освіта сприяла й поширенню моральних цінностей. Коледжі вчили студентів не просто знати, а жити за принципами чесності, дисципліни, відповідальності. Це формувало покоління людей, які бачили у моральності не лише релігійний обов'язок, а основну рису громадянського життя. Саме такі освічені й морально відповідальні лідери згодом стали ініціаторами суспільних перетворень, включно з боротьбою за незалежність.

Розвиток освіти вплинув і на формування спільної американської ідентичності. Студенти з різних колоній зустрічалися в тих самих коледжах, знайомилися з однаковими книжками, читали ті самі моральні й політичні ідеї, брали участь у подібних релігійних дискусіях. Це створювало відчуття спільної культури й спільного майбутнього. Саме в університетських аудиторіях народжувалися перші ідеї загального американського мислення — не лише місцевого чи колоніального.

Таким чином, розвиток освіти, особливо коледжів і ранніх університетів, став одним із головних двигунів духовного, інтелектуального та політичного становлення колоніального суспільства. Освітні заклади перетворилися на центри, де формувалися майбутні лідери, створювалися нові релігійні підходи, розвивалися моральні норми і з'являлися перші об'єднуючі ідеї, що згодом стали основою для становлення єдиної американської нації.

Поширення освіти супроводжувалося підвищенням ролі моральних норм. Колоніальне суспільство очікувало від кожного члена громади чесності, працьовитості, дисципліни та особистої відповідальності. Моральність розглядалася не лише як релігійна чеснота, а як основа стабільного та згуртованого суспільства. Люди вірили, що міцна мораль — це захист від хаосу, сварок і занепаду. Відповідно, громади встановлювали правила поведінки, слідували за дотриманням суспільних норм і підтримували тих, хто прагнув жити за високими моральними стандартами.

Освіта й моральні норми почали відігравати особливу роль у формуванні громадянської відповідальності. Завдяки грамотності люди могли читати не лише

Біблію, а й політичні брошури, газети, закони. Вони ставали активними учасниками громадського життя, могли оцінювати дії влади, брати участь у дискусіях та прийнятті рішень. Моральні вимоги, своєю чергою, сприяли розвитку самодисципліни, поваги до праці та готовності нести відповідальність за свої вчинки — як особисті, так і громадські.

Велике Пробудження ще більше підсилило ці процеси. Проповідники наголошували на необхідності особистого духовного розвитку й самопізнання, що стимулювало інтерес до навчання, читання та роздумів над власним життям.

Водночас підкреслення моральної чистоти й духовного оновлення посилило роль етичних норм у повсякденному житті. Люди почали більше уваги приділяти вихованню дітей, формуванню їхнього характеру та передачі духовних принципів новим поколінням.

Одним із прикладів як протестанти розвивали освіту в новій Англії є сім'я Теннентів, особливо батько Вільям Теннент. Вони зіграли величезну роль під час Великого Пробудження, оскільки допомогли руху стати успішним, вирішивши важливу проблему, що стояла перед релігійним рухом: як зробити проповідників одночасно розумними і запальними [10].

Вільям Теннент, який був пастором, вирішив, що існуючі університети роблять пасторів надто холодними та нудними, бо вони зосереджувалися лише на сухій науці і не могли викликати справжньої віри. Для цього приблизно у 1735 році він відкрив невелику, неофіційну школу у своєму будинку в Пенсільванії, яку називали «Семінарія Логів» англ. (*Log College*), що підкреслювало її скромний, дерев'яний вигляд. Метою було навчити нових пасторів бути освіченими і водночас щиро віруючими та емоційними, здатними мати вплив на людей на навертати їх до Бога. Випускники цієї школи були тими хто рухав Велике Пробудження [55].

Ця діяльність була прямим викликом традиційній церкві. Тенненти довели, що звичайні люди можуть отримати освіту та стати лідерами, якщо вони мають справжню віру. Успіх цієї маленької школи призвів до заснування Коледжу Нью-

Джерсі, який пізніше став Принстонським університетом. Це забезпечило, що ідеали Пробудження — свобода думки та рівність — були закладені в основу нової, американської системи освіти. Таким чином, родина Теннентів навчила багатьох лідерів і керівників, що в подальшому були одними із тих, хто створював демократичне середовище і був готовий міняти застарілі устави.

РОЗДІЛ 4

ВЕЛИКЕ ПРОБУДЖЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ НАЦІЇ

4.1 Пробудження як духовна основа ідеології Американської революції

Велике Пробудження відіграло важливу роль у формуванні ідеології американської революції, воно стало початком перед низкою важливих рухів американської незалежності 1776 року. Рух пробудження створив фундамент цінностей та уявлень. Протестантська етика зробила Америку єдиною та сильною, що і дало один із поштовхів до більш рішучих дій [7, с. 26-27].

Велике Пробудження не заклиало прямо до повстання чи розриву з Британією, але воно змінило спосіб мислення людей, їхнє уявлення про владу, свободу, рівність і власну відповідальність перед Богом та громадою. Саме ці внутрішні зміни підготували колоністів до того, щоб побачити себе не підданими монархії, а вільним народом, здатним створити незалежну державу.

Пробудження наголошувало на особистій свободі людини перед Богом. Проповідники говорили, що кожен має право самотійно відповідати за свою віру, робити духовний вибір і не коритися релігійним авторитетам лише тому, що вони мають титули чи владу. Це вчило людей мислити незалежно, ставити під сумнів несправедливі рішення й не боятися говорити правду. Згодом це духовне переконання перетворилося на політичну думку: якщо влада не може примушувати вірити, то вона так само не має права примушувати до несправедливих законів чи податків без згоди народу [40].

Під час Пробудження зросла ідея рівності. Люди, які стояли пліч-о-пліч на великих зібраннях, переживали однакові духовні почуття, незалежно від того, чи були вони заможними землевласниками, чи простими робітниками. Це було практичне відчуття рівності, яке пізніше перейшло в політичну сферу. Якщо всі рівні перед Богом, то всі повинні бути рівними і в суспільстві, і в політиці. Саме ця

думка стала одним із коренів ідеї про «рівність усіх людей», яка згодом увійшла до Декларації незалежності.

Ідея «обраності» також змінила бачення колоністів. Проповідники переконували, що Бог має особливий задум щодо колоній, що вони покликані побудувати морально вільне суспільство — «новий світ», який стане прикладом для всього людства. Це створило відчуття місії та відповідальності. Люди почали вірити, що саме вони повинні захистити свободу, справедливість і моральні принципи. Така релігійна віра в особливе покликання перетворилася на політичне переконання, що народ має право сам керувати своїм шляхом і відстояти власну свободу.

Пробудження також послабило старі ієрархії. Воно дало голос простим людям, дозволило їм говорити про віру, тлумачити Біблію, ставати частиною духовних дискусій. Це навчило колоністів, що влада не є абсолютною і не завжди праведною. Саме тому, коли Британія почала втручатися в життя колоній, люди вже мали внутрішній досвід того, що авторитет може бути обмежений, а громада має право чинити опір несправедливості [25].

Велике Пробудження стало тим духовним поштовхом, який змінив внутрішню структуру колоніального суспільства і підготував людей до революційних ідей зовсім іншими, новими способами. Якщо до Пробудження більшість колоністів жила у світі, де влада — релігійна чи політична — сприймалася як даність, то після нього люди почали усвідомлювати, що справжня влада походить не від королів чи церковних ієрархів, а від Бога і від моральної гідності кожної людини. Саме ця зміна в мисленні стала однією з найважливіших передумов для революційного вибуху другої половини XVIII століття.

Пробудження навчило людей тому, що кожна особа може мати прямий зв'язок із Богом без посередників. Це формувало відчуття самодостатності, яке пізніше стало ключовим у політичній сфері: якщо людина здатна визначати свій духовний шлях, то вона здатна визначати і свій громадський, і політичний шлях. Проповідники наголошували, що Бог закликає людей не лише до віри, а й до

відповідального життя, до активної участі в громаді, до захисту добра. Це вчило колоністів не чекати вказівок згори, а діяти самостійно [38].

Ще одним важливим наслідком Пробудження став розвиток публічного простору. Масові зібрання, проповіді просто неба, великі обговорення віри перетворили колонії на суспільство, яке вміє комунікувати, дискутувати й об'єднуватися навколо спільних ідей. Люди почали відчувати свою силу як спільноти. Якщо раніше громади були досить замкнутими, то тепер між ними з'явилася мережа зв'язків, що дозволила обмінюватися думками та ідеями по всій території колоній. Це фактично стало основою для майбутньої політичної мобілізації — адже революція вимагала не лише невдоволення, а здатності діяти разом [61].

Не менш важливо, що Пробудження підкреслило моральний характер влади. Проповідники знову і знову наголошували: справжня влада повинна бути праведною, чесною і такою, що служить людям. Ця думка поступово підточувала віру колоністів у те, що британське правління є законним чи Богом установленим. Люди почали оцінювати владу не за походженням, а за її моральністю — і якщо влада була несправедливою, її авторитет втрачав сенс. Це стало духовним підґрунтям для майбутніх аргументів проти британських законів, податків та втручання у справи колоній.

Пробудження також вплинуло на розуміння особистої відповідальності. Людей учили, що вони мають відповідати не лише за свій духовний стан, а й за стан своєї громади. Проповідники закликали боротися з гріхом, несправедливістю та моральним занепадом. Ця активність вийшла за межі церковних питань і поступово перетворилася в політичну активність: якщо несправедливість існує у владі, її також потрібно змінювати. Таким чином духовна боротьба стала підготовкою до боротьби за громадянські права.

Важливо й те, що Пробудження розширило коло тих, хто почав думати про політику. Раніше політичні дискусії велися переважно серед освічених еліт. Після Пробудження навіть звичайні фермери чи ремісники брали участь у

релігійних дебатах, дарма що вони не мали високої освіти. Люди навчилися висловлюватися, аргументувати свою позицію, слухати й переконувати інших. Ці навички стали основою для політичної культури публічних зборів, обговорень та участі в революційних комітетах [48].

Важливим наслідком Великого Пробудження стало переосмислення колоністами власної політичної ролі та природи влади. Якщо раніше люди сприймали політичну структуру як щось віддалене, майже сакральне і недосяжне для впливу простих громадян, то після Пробудження вони почали усвідомлювати, що влада є результатом морального вибору і відповідальності самої громади. Це стало справжньою інтелектуальною революцією: замість пасивного підкорення колоністи вперше відчували, що мають моральне право оцінювати дії влади і відкрито говорити про її помилки. У проповідях часто звучала думка, що Бог вимагає від людей не лише віри, а й активності в боротьбі з неправдою та несправедливістю. Тому колоністи почали сприймати політичний спротив не як бунт, а як виконання морального обов'язку.

Ще одним важливим фактором стала зміна релігійного досвіду. До Пробудження більшість людей звикли до формальної релігійності: відвідування служби, виконання ритуалів, прийняття церковної влади як даності. Пробудження ж наголосило на емоційному, глибоко особистому переживанні віри. Люди відчували себе не просто частиною церкви, а активними учасниками духовної дії. Це пробуджувало внутрішню гідність, впевненість у власному духовному баченні та здатності робити важливі моральні вибори. Такий досвід став фундаментом для нової політичної культури, де кожна особа відчуває себе відповідальною за майбутнє своєї спільноти. Революційна риторика кінця XVIII століття багато в чому повторювала тональність проповідей Пробудження — вона зверталася до серця людини, до її внутрішнього морального суду.

У цей час з'явилася ідея, що «істина сильніша за владу». Релігійні лідери доводили, що людина повинна слухатися Бога більше, ніж людські інституції. Це не було прямим політичним закликком, але воно послаблювало психологічну

залежність від британського авторитету. Пробудження руйнувало страх перед владою: якщо внутрішній голос і Божий закон стоять вище за накази короля, то несправедливе правління може бути поставлене під сумнів. Таким чином релігійне оновлення підготувало інтелектуальний ґрунт для радикального твердження революції — що політична влада має бути підзвітна не короні, а народові.

Дуже важливим був також вплив Пробудження на відносини між колоніями. Раніше колонії існували окремо, з власними політичними структурами, економічними інтересами та церковними традиціями. Вони рідко сприймали себе як частину єдиної національної спільноти. Велике Пробудження стало першою подією, що охопила всю територію колоній — від Нової Англії до Півдня. Проповідники подорожували між колоніями, сотні тисяч людей приходили на зібрання, листи, щоденники й релігійні брошури поширювалися усією країною. Це створило духовну мережу, що об'єднала колонії у спільному досвіді. Надалі ця мережа трансформувалася в політичні союзи, комітети, конгреси і революційні об'єднання, які стали основою для незалежності.

Велике Пробудження сформувало нову моральну мову, якою згодом заговорила революція. У проповідях часто використовувалися поняття «тиранія», «праведність», «духовна свобода», «боротьба зі злом». І хоча йшлося про духовні речі, ці слова поступово набували політичного змісту. Коли Британія почала запроваджувати жорсткі податки, обмеження торгівлі й придушення політичних прав колоністів, люди вже були духовно озброєні мовою, здатною описати це як тиранію. Політичні лідери легко адаптували релігійні символи до політичної боротьби, і вони стали зрозумілими кожному. Саме тому революційні заклики мали таку силу — вони торкалися моральних основ, а не лише економічних інтересів [23].

Пробудження також сприяло поширенню ідеї «завіту» — угоди між Богом і народом. У біблійному контексті це означало, якщо люди будуть жити згідно Божих правил і заповідей то Бог буде їх у всьому благословляти. У політичному

контексті ця ідея перетворилася на концепцію суспільного договору, що пізніше стала однією з головних теоретичних основ Американської революції. Народ, за цією логікою, має право створити власну владу, якщо стара вже не служить справедливості. Це не був запозичений філософський принцип — він виростав із повсякденного релігійного досвіду колоністів.

Не менш важливим було те, що Пробудження виробило в колоністів навичку самоврядування. Релігійні громади ставали дедалі автономнішими: вони самі обирали пасторів, самі визначали духовні пріоритети, створювали нові спільноти і навіть вирішували питання дисципліни. Ця практика була безцінною підготовкою до політичного самоврядування. Коли революція вимагала створення місцевих комітетів, конгресів і народних зборів, колоністи вже мали досвід управління власними громадами. Тому політична автономія не з'явилася з нізвідки — вона була природним продовженням релігійної автономії.

Також важливо, що Пробудження змінило ставлення людей до ідеї справедливості. У проповідях наголошувалося, що гріх і неправда руйнують суспільство, а Бог підтримує тих, хто бореться за істину. Тому боротьба з несправедливістю перестала сприйматися як небажаний конфлікт — навпаки, вона почала розглядатися як моральний обов'язок. Це стало психологічним підґрунтям для формування активної політичної позиції, для готовності до протестів, бойкотів і зрештою до революційних дій. Люди вірили, що стоять на боці праведності, а це давало внутрішню силу та рішучість.

Велике Пробудження підготувало американців до революції не закликком боротьби а внутрішньою переміною, яка потім проявилася назовні.

4.2 Протестантська ідентичність і політичний дискурс незалежності

Протестантська ідентичність сформована спочатку пуритани та першими поселенцями, згодом трансформована пробудженням стала головним мостом між християнськими цінностями та політикою.

Вона формувала спосіб мислення людей, їхні уявлення про владу, свободу, моральність та місію власної спільноти. Саме тому, коли колонії наблизилися до моменту політичного вибору, вони вже мали внутрішню систему цінностей, яка природно підштовхувала їх до ідеї самоврядування й незалежності. Цей процес не виник раптово — він визрівав протягом десятиліть, а його коріння глибоко лежало у релігійному світогляді протестантських громад [11].

Протестантська ідентичність ґрунтувалася на кількох ключових переконаннях. Першим була ідея свободи совісті — переконання, що жодна земна влада не має права контролювати духовні переконання людини, її віру чи її внутрішні моральні рішення. Це створювало основу для майбутнього політичного принципу: якщо влада не повинна втручатися в питання віри, то вона не повинна втручатися і в інші сфери життя без згоди народу. Люди, виховані в дусі такої свободи, зіткнувшись із британським втручанням, природно сприймали його як посягання не лише на їхні політичні права, а й на їхню духовну гідність.

Другим важливим елементом була ідея рівності перед Богом. У релігійному житті це означало, що кожен має однакову здатність до спасіння, кожна людина цінна, а Бог однаково чує всіх — незалежно від статку, походження чи соціального становища. У політиці це перетворилося на переконання, що всі люди мають однакові природні права. Цей релігійний принцип поступово переходив у політичні гасла про рівність громадян та неподільність прав, які стали підґрунтям Декларації незалежності. Протестантська культура фактично привчила людей сприймати рівність не як теорію, а як норму життя [37].

Третім елементом була ідея «завіту» — договору між Богом і спільнотою. У протестантській традиції громада сприймалася як союз людей, які зобов'язуються жити за Божим законом, підтримувати порядок, моральність і відповідальність. Це створювало новий тип політичного мислення: суспільство ґрунтується не на силі або спадковій владі, а на свідомості, добровільній угоді та взаємній відповідальності. Ця традиція громадських угод стала передвісником політичної ідеї про суспільний договір, на якому згодом будувалася американська держава

[25; 29].

Четвертий елемент — уявлення про «обраність» народу й особливу історичну місію колоній. Люди бачили свій шлях у Новий Світ як виконання Божого задуму, як можливість побудувати морально правильне суспільство. Це створювало відчуття, що їхня спільнота має право не лише жити окремо від корупційної Європи, а й нести у світ свої цінності — свободу, справедливість, моральність. Коли британська корона почала жорсткіше втручатися у справи колоній, колоністи сприймали це як загрозу своїй місії, як небезпеку для того суспільства, яке вони мріяли збудувати. Отже, прагнення незалежності стало не просто політичним жестом, а духовно вмотивованим обов'язком.

П'ятий елемент — протестантська проповідницька традиція, яка надала колоніям нову мову політичного спротиву. Проповідники говорили про свободу як Божий дар, про тиранію як моральне зло, про необхідність відстоювати правду, навіть якщо це складно. У період напруження з Британією релігійний дискурс і політична риторика об'єдналися. Тоді часто уявляли короля як тирана, що заважає жити вільному народу. Проповіді почали тлумачити політичні події через біблійні образи — фараона й Мойсея, ізраїльський народ і обіцяну землю. Це створювало емоційно сильні паралелі, які допомагали людям зрозуміти драматичність моменту та власну відповідальність.

Таким чином протестантська ідентичність не просто впливала на політичний дискурс незалежності — вона стала його серцевиною. Вона сформувала уявлення колоністів про те, хто вони є як народ, що вони повинні захищати і на які принципи мають спиратися. Свобода, рівність, моральність, самоврядування, відповідальність перед Богом і громадою, право чинити опір несправедливості — усі ці ідеї народилися в релігійному житті колоній задовго до того, як вони стали політичними гаслами.

Саме тому Американська революція була не лише боротьбою за політичну автономію, а й моментом, коли релігійна свідомість перетворилася на національну. Протестантська ідентичність створила духовний фундамент, на

якому згодом постала незалежна американська держава, і дала їй ті цінності, що й досі формують її політичний та культурний характер.

Важливим наслідком цього синтезу релігійних і політичних уявлень стала поява так званих «революційних проповідників» — пасторів, які відкрито підтримували ідеї самоврядування, природних прав і протесту проти несправедливості. Вони читали проповіді, в яких говорили не лише про духовне відродження, а й про обов'язок захищати громаду від аморальної чи беззаконної влади. У багатьох колоніях такі пастори фактично стали моральними лідерами революційного руху, адже люди довіряли їхньому авторитету більше, ніж світським чиновникам.

Церкви перетворилися на місця політичного обговорення: тут збиралися громади, планувалися бойкоти британських товарів, створювалися комітети листування, ухвалювалися колективні рішення. Таким чином, духовні центри колоній стали ядром раннього громадянського суспільства, яке згодом переросло в політичні структури часів Революції.

Особливе значення мала ідея спільного завіту — уявлення, що громада укладає угоду з Богом і несе спільну відповідальність за моральний і політичний стан свого суспільства. Ця концепція, поширена серед пуританів і конгрегаціоналістів, прямо вплинула на усвідомлення колоністами того, що вони можуть і повинні встановлювати власні закони. Вона заклала підґрунтя для переконання, що влада виходить від народу, а не від монарха, і що політичний устрій має будуватися на довірі та спільному рішенні громадян, а не на примусі.

Крім того, протестантські проповідники наголошували на важливості особистої відповідальності — не лише за власну віру, а й за долю всієї громади.

Це народжувало активну позицію громадян: вони відчували, що зобов'язані діяти, коли влада чинить несправедливо. Така форма релігійної відповідальності

стала духовним корінням майбутньої політичної активності та широкої участі у революційному русі.

У результаті в колоніях поступово сформувався новий тип людини — ще не політичний громадянин, але вже релігійно самостійний, критичний, відповідальний та здатний мислити поза межами традиційної ієрархії. Саме цей тип став підґрунтям американського республіканізму наприкінці XVIII ст.

4.3 Релігійна спадщина Великого пробудження в сучасній американській нації

Релігійна спадщина Великого пробудження продовжує впливати на сучасну американську націю значно сильніше, ніж може здатися на перший погляд. Хоч минули століття, і суспільство докорінно змінилося, багато рис американської культури, політики, громадського життя та навіть стилю мислення мають своє коріння саме у духовному піднесенні XVIII століття [14]. Велике пробудження не лише оживило релігійність колоній — воно сформувало спосіб, у який американці розуміють свободу, націю, моральність і свою роль у світі. Саме тому ця спадщина залишається живою й у XXI столітті [20].

Перш за все, Пробудження закріпило в американській культурі уявлення про важливість особистої віри та індивідуальної духовної відповідальності. Навіть сьогодні Америка залишається однією з найбільш релігійних країн Заходу, де значна частина суспільства вважає віру важливою частиною свого життя. Індивідуалізм, який лежав у серці Пробудження — думка, що кожна людина сама відповідає за свій духовний шлях, — став частиною ширшого культурного коду США. Звідси походить американське переконання, що успіх, свобода, моральність і вибір — це передусім особиста справа, а не нав'язаний зовні порядок. Це спостерігається навіть у валюті - зверху біля Білого Дому є напис "IN GOD WE TRUST". Навіть у таких речах країна показує, що всі її конституції керуються Богом. Такий девіз затвердив в 1956 році Дуайт Ейзенхауер.

Під час промови президентів США, майже кожен з них говорить що “наша країна рухається не лише завдяки економіки чи війську але завдяки Богові”. Джо Байден примаючи присягу та оголошуючи першу промову сказав так “Ми об’єднані в єдину державу перед Богом”. До прикладу Дональд Трамп після перемоги на промові сказав такі речі “Ми не забудемо нашу країну, нашу конституцію і ми не забудемо нашого Бога”. Можна наводити багато прикладів звернень американських президентів до Бога, це показує не тільки їхню віру але й старе минуле: спочатку колоністів а згодом і американців.

Також цікаві моменти спостерігаються у фільмах які робить Голівуд. В багатьох сценах, де робиться, якась справа, актори зазвичай говорять одну фразу “нехай допоможе мені Господь”. Це вказує на багаторічний шлях від пуритан-дисидентів та до великого пробудження коли по всій Америці говорилося про Бога, що стало своєрідним звичаєм – у будь якій справі згадувати ім’я Бога щоб він допоміг. Свідомо чи несвідомо американці розуміють, що їхня країна є християнською не просто та папері.

Америка багато запозичила з Біблії, оскільки багато інституцій будувалися на біблійних підвалин, без уваги не залишилися цікаві деталі. В Біблії є згадка про міста – притулки де злочинці могли сховатися від покарання і на них не діяли органи влади. В США є теж система таких міст муніципалітети, які обмежують співпрацю з федеральними міграційними органами з метою захисту іммігрантів. Найвідоміші приклади включають Нью-Йорк, Чикаго, Лос-Анджелес, Бостон та Денвер. Тобто навіть у таких малопомітних але цікавих моментів можна побачити наскільки країна перегукується з біблійними та моральними цінностями.

Другою важливою рисою є ідея добровільних об’єднань. Під час Пробудження виникли численні громади, рухи, релігійні товариства, які об’єднували людей не за примусом, а за особистим переконанням. Ця традиція продовжилася й у сучасності: американці активно створюють громадські, благодійні, релігійні та волонтерські організації. Громадянське суспільство США в багатьох аспектах є прямим спадкоємцем культури активності та

самоврядування, що постала під час Пробудження.

Добровільні общини століття вперше продемонстрували, що люди можуть самоорганізовуватися без участі держави чи офіційної церковної влади. Такі групи проводили зібрання, ухвалювали спільні правила, обирали лідерів і відповідали за власні потреби — духовні, соціальні й моральні. Це давало людям практичний досвід колективної відповідальності та взаємопідтримки. Згодом подібна модель перейшла й у політичну сферу: колоністи зрозуміли, що громади здатні діяти автономно, забезпечувати порядок і захищати свої інтереси.

Уже в ранній Америці саме добровільні організації стали механізмом вирішення багатьох суспільних проблем — від освіти й медицини до боротьби з бідністю та поширенням грамотності. Те, з чого починалися релігійні товариства Пробудження, згодом стало основою американської культури громадської ініціативи: люди не чекали втручання держави, а самі створювали інституції, що служили суспільству.

У 19 і 20 століттях ця традиція лише зміцнилася. Саме тому США відомі великою кількістю незалежних організацій — благодійних фондів, місій, молодіжних союзів, рухів за права людей, освітніх асоціацій. Кожне покоління американців виростало з розумінням, що суспільство формується не лише «згори», законами, а й «знизу» — активністю звичайних громадян.

У сучасній Америці добровільні об'єднання залишаються одним з ключових елементів демократичного життя. Вони працюють у сферах, які в інших країнах часто повністю контролює держава: соціальний захист, інтеграція мігрантів, розвиток громад, охорона довкілля, релігійна освіта, допомога нужденним. Саме тому громадянське суспільство США є таким розгалуженим і впливовим — воно сформувалося на основі столітньої традиції релігійної самоорганізації, започаткованої Великим Пробудженням [46].

Третя річ — це особлива роль проповідництва та публічного слова. Велике пробудження поширило стиль емоційних, переконливих виступів, звернених до сердець слухачів. У сучасній Америці ця традиція позначилася не лише на

церквах, а й на політичній культурі. Американські політики, активісти та лідери думок часто говорять у стилі, що нагадує проповідь: з моральним закликком, з емоційною силою, з наголосом на особистій відповідальності та національній місії. Такий риторичний стиль глибоко вкорінений у масовій культурі США.

Ще однією важливою спадщиною є переконання в особливій місії Америки у світі. У 18 столітті колоністи вірили, що Бог покликав їх створити суспільство свободи, віри та моральності. Згодом ця ідея перетворилася на ширше уявлення про “американську винятковість” — думку, що США мають історичне призначення нести свої цінності іншим народам. Навіть сьогодні це переконання впливає на зовнішню політику та самосприйняття держави.

Пробудження також сприяло розвитку освіченості та прагнення до самостійного вивчення релігійних і моральних питань. Ця традиція продовжилася в сучасній системі освіти, яка значною мірою базується на поєднанні знань, етики та особистої відповідальності. Американці зберегли віру в те, що освіта має не лише давати навички, а й формувати характер і громадянську свідомість.

Крім того, Пробудження залишило глибокий відбиток у сфері релігійного різноманіття. Воно сприяло появі багатьох нових деномінацій і підкреслило право кожного створити власну громаду відповідно до свого розуміння віри. Це стало основою сучасного американського релігійного плюралізму, де існує сотні різних конфесій, і всі мають рівне право на існування. Такий підхід сформував толерантність до різноманіття, яка є важливою рисою сучасної національної ідентичності.

У сучасній Америці існує глибока повага до особистого вибору — будь то вибір віри, способу життя, професії чи політичних поглядів. І хоча ця риса здається суто світською, її коріння лежить у релігійному піднесенні 23 століття, яке вчило людей, що кожен відповідає перед Богом особисто й не потребує посередників. Це сприяло формуванню культури індивідуальних рішень, відповідальності та свободи, на основі якої пізніше постали американські норми прав і свобод [47].

Також із Пробудження бере початок сучасна ідея, що суспільство має моральний вимір. У США політичні дебати й сьогодні дуже часто торкаються питань моралі: справедливості, свободи совісті, гідності, рівності. Багато суспільних дискусій — від демократичних реформ до соціальних рухів — ведуться мовою моральних принципів, а не просто економічною користю. Така «моралізована» політична культура — прямий спадок Пробудження, яке навчило людей дивитися на політику як на продовження духовної боротьби за добро та справедливість.

Окремої уваги заслуговує вплив Пробудження на ідею національної єдності. Саме в період релігійного піднесення колоністи вперше почали сприймати себе як спільноту, пов'язану не лише географічно чи економічно, а й духовно. У сучасних США це виявляється в переконанні, що нація має мати спільні цінності, навіть попри етнічну та культурну різноманітність. Культура патріотизму, громадянської відповідальності та віри в особливу роль країни у світі — усе це елементи, що мають релігійне коріння [51].

Особливо вагомим є вплив Пробудження на традицію громадянської активності. Ідея, що віра повинна проявлятися у діях — у добрих справах, соціальній роботі, боротьбі за моральні принципи, — стала фундаментом для подальших суспільних рухів: від аболіціонізму й боротьби проти рабства до правозахисних кампаній XX століття. Такі рухи часто мали релігійні корені, бо виходили з переконання, що справедливість — це не лише політична вимога, а й духовний обов'язок.

Таким чином релігійна спадщина Великого пробудження не залишилася минулою подією — вона стала невід'ємною частиною американської ідентичності. Вона вплинула на систему цінностей, політичну культуру, громадянське суспільство, риторику, релігійний плюралізм і уявлення про місію нації. Пробудження створило духовний код, який формує характер країни й сьогодні — країни, що бачить себе вільною, відповідальною, активною та покликаною до великої мети.

ВИСНОВКИ

Велике Пробудження стало одним із найважливіших моментів американської історії, що заклало підвалини американської ідентичності. Ще з часів перших поселенців, почалося формування американського народу через призму протестантизму. Через це з'являється термін американська винятковість або «обраність» народу, де американський народ показують як обраний Богом задля спасіння іншого світу. Формується уявлення, що американці мають особливу місію.

Коли починається Велике Пробудження, народ Америки розуміє що їм потрібно змінюватися, будувати нове майбутнє і воно обов'язково має бути з Богом. Через проповіді Вайтфілда та Едвардса релігія стає ближчою до людей. Лідери пробудження рухаючись колоніями та говорячи їм однакові проповіді та теми, об'єднують в одне ціле різні народи та культури. Всі поселенці об'єднуються під одним гаслом, що Бог благословить Америку. Люди розуміли що без Бога вони не побудують держави, яка б оберігала їх та турбувалася про них.

Пробудження показало колоністам, що вони можуть бачити себе не підданими імперії, а громадою вільних людей, об'єднаних спільною вірою, моральністю та відповідальністю перед Богом і один перед одним. Пробудження заклало у людей моральні цінності, що не аби як було важливо. Нація, що починає формуватися без цінностей, не буде повноцінно існувати. Протестантські уявлення про свободу, рівність і «обраність» народу допомогли колоністам усвідомити свій потенціал як самостійної нації. Саме ці ідеї лягли в основу політичного дискурсу Американської революції й стали духовним підґрунтям вимог незалежності.

Також важливим наслідком пробудження було - розвиток освіти і науки. Розвиток громадянської позиції та особистої індивідуальності. Релігійні цінності

руху сприяли появі потужного громадянського середовища, де активність, самоврядування та особиста свобода стали природними.

Велике пробудження у подальшій перспективі стало не лише духовним ключем до свободи але й початку становлення американської нації. Воно сформувало духовний код, що продовжує впливати на політичну культуру, суспільні цінності, уявлення про успіх, моральність і роль нації у світі. Саме тому спадщина Пробудження залишається важливою складовою сучасної американської ідентичності — як джерело її віри у свободу, рівність, реформу та історичну місію.

Важливо зазначити, що формування американської ідентичності складалося з багатьох аспектів, не лише з протестантизму та його цінностей. Проте Велике Пробудження стало каталізатором для подальшого розвитку американців як нації. Багато американських істориків написали книги про особливість американського народу і більшість завдячували пробудженню.

В 21 столітті США є однією із найрозвинутіших країн світу, американці є чудовим народом з багатьма цінностями та ідеалами. Америка формувалася у вирі незрозумілості, війн за колонії, політичний та релігійний вплив, варто сказати, що не стільки важливо яка релігія в країні але наскільки в неї важливі її цінності та уявлення.

Отже важливо відмітити, що велике пробудження не було єдиним чинником у формуванні національної ідентичності американців але зіграло велику роль. Наразі ми бачимо як Сполучені Штати користуються колишнім минулим та мають повагу. Протестантизм та протестантська етика є важливими аспектами у житті простих американців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму/ пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Основи, 1994. 261 с.
2. Едвардс Дж. «Грішники в руках розгніваного Бога». Рівне : Живе Слово, 2015. С. 32. URL: <https://equalibra.org/read/#2938/1/50>
3. Кальвін Ж. Настанова у християнській вірі: Львів : Свічадо, 1997. 400с.
4. Колодний А. Н. та Яроцький, П. Л. (ред.). Релігієзнавчий словник. Київ : Четверта хвиля, 1996. 504 с.
5. Корнійчук М.О. Протестантизм. Чи змінював він нації? *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2025.Т. 1, № 17. С.20-22.
6. Рябчук М. Від "Малоросії" до України: Парадокси запізнілого національного розвитку. Київ : Критика, 2000. 400 с.
7. Шеремета Р. та Романенко, О. Реформація. Успіх Європи і шанс для України. Київ : Самміт-Книга, 2017. 253 с.
8. Ahlstrom S. E. A Religious History of the American People. New Haven : Yale University Press, 1972. 1192p.
9. Albanese C. L. America: Religions and Religion. 5th ed. Boston : Wadsworth Cengage Learning, 2011. 544p.
10. Bailyn B. The Ideological Origins of the American Revolution. Cambridge, MA : Belknap Press of Harvard University Press, 1967. 368p.
11. Bellah R. N. The Broken Covenant: American Civil Religion in Time of Trial. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 198p.
12. Bercovitch S. The American Jeremiad. Madison : University of Wisconsin Press, 1978. 240p.
13. Bradford W. History of Plymouth Plantation : [Історія Плімутської Плантації]. . Boston : Little, Brown and Company, 1856. 437p. URL:[History of Plymouth Plantation - William Bradford - Google knygos](#)

14. Butler J. *Awash in a Sea of Faith: Christianizing the American people* : [Потопаючи в морі віри: Християнізація американського народу]. . Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1990. 360p.
15. Butler J. *Power, Authority, and the Origins of American Denominationalism*. New Haven : Yale University Press, 1978. 233p.
16. Calvin J. *Of the Christian Life*. From *Institutes of the Christian Religion*, Book III, Chapters 6–10. Translated by Henry Beveridge. Peabody, MA : Hendrickson Publishers, 2008. 120 c.
17. Dallimore A. A. *George Whitefield: The Life and Times of the Great Evangelist of the Eighteenth-Century Revival*. Banner of Truth, 1970. 604p.
18. Du Mez K. K. *Jesus and John Wayne: How White Evangelicals Corrupted a Faith and Fractured a Nation*. New York : Liveright, 2020. 368p.
19. Edwards J. *A faithful Narrative of the Surprising Work of God in the Conversion of many Hundred Souls in Northhampton, and Neighbouring Towns and Villages of New-Hampshire in New-England, in a Letter to the Revd. Dr. Benjamin Colman Boston... London : John Oswald, 1737. 164p. URL. <https://archive.org/details/EdwardsAFaithfulNarrativeOfTheSurprisingWorkOfGodInTheConversion/mode/2up>*
20. Emerson M. O. and Smith, Ch. *Divided by Faith: Evangelical Religion and the Problem of Race in America*. New York : Oxford University Press, 2000. 224p.
21. Finney C. G. *The Autobiography of Charles G. Finney: The Life Story of America's Greatest Evangelist*. Bethany House Publishers, 2006. 416p.
22. Fischer D. H. *Albion's Seed: Four British Folkways in America*. New York : Oxford University Press, 1989. 960p.
23. Goen C. C. *Revivalism and Separatism in New England, 1740–1800: Strict Congregationalists and Separate Baptists in the Great Awakening*. Middletown, CT : Wesleyan University Press, 1987. 378p.
24. Greeley A. M. *The Catholic Imagination*. Berkeley : University of California Press, 2000. 240p.

25. Hatch N. O. *The Democratization of American Christianity*. New Haven : Yale University Press, 1989. 349p.
26. Heimert A. and Delbanco, A. *Religion and the American Mind: From the Great Awakening to the Revolution*. Jonathan Edwards Classic Studies, 2006. 388p.
27. Henretta J. A. *Salutary Neglect: Colonial Administration Under the Duke of Newcastle*. Princeton University Press, 2015. 392p.
28. Hofstadter R. *Anti-intellectualism in American Life*. New York : Vintage Books, 1963. 434p.
29. Huntington S. P. *American Politics: The Promise of Disharmony*. Cambridge, MA : Belknap Press of Harvard University Press, 1981. 303p.
30. Huntington S. P. *Who are we- the challengers to America's National identity*. New Delhi : Penguin Books India, 2004. 428p.
31. Kidd T. S. *George Whitefield: God's Tender Mercies*. New Haven : Yale University Press, 2014. 448p.
32. Kidd T. S. *The Great Awakening: The Roots of Evangelical Christianity in Colonial America*. New Haven : Yale University Press, 2007. 352p.
33. Lambert F. *George Whitefield: America's Spiritual Father*. New Haven : Yale University Press, 2015. 360p.
34. Lipset S. M. *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*. New York : W. W. Norton & Company, 1996. 352p.
35. Lipset S. M. *The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective*. New York : Basic Books, 1963. 366p.
36. Luther M. *Primary Works*. Minneapolis, MN : Fortress Press, 2012. 420p.
37. Marsden G. M. *Fundamentalism and American Culture*. New York : Oxford University Press, 1980. 332p.
38. May H. F. *The Enlightenment in America*. New York : Oxford University Press, 1976. 448p.

39. McGrath A. E. Christianity's Dangerous Idea: The Protestant Revolution—A History from the Sixteenth Century to the Twenty-First. New York : HarperOne, 2007. 560p.
40. Middlekauff R. The Glorious Cause: The American Revolution, 1763–1789. New York : Oxford University Press, 2005. 784p.
41. Miller P. The New England Mind: The Seventeenth Century. New York : The Macmillan Company, 1939. 528p.
42. Morgan E. S. The Puritan Dilemma: The Story of John Winthrop. Boston : Little, Brown and Company, 1958. 240p.
43. Niebuhr H. R. The Kingdom of God in America. Chicago : Willett, Clark & Company, 1937. 238p.
44. Noll M. A. A History of Christianity in the United States and Canada. Eerdmans, 1992. 576p.
45. Noll M. A. America's God: From Jonathan Edwards to Abraham Lincoln. Oxford University Press, 2005. 634p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=nIXBXYFZCWMC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
46. Novak M. The Spirit of Democratic Capitalism. New York : Simon & Schuster, 1982. 464p.
47. Putnam R. D. and Campbell, D. E. American Grace: How Religion Divides and Unites Us. New York : Simon & Schuster, 2010. 704p.
48. Reid J. P. Constitutional History of the American Revolution. Madison : University of Wisconsin Press, 1986. 520p.
49. Richey R. E. Early American Methodism: The Shape of an Evangelical Culture. Bloomington : Indiana University Press, 1996. 208p.
50. Schmidt L. E. Hearing Things: Religion, Illusion, and the American Enlightenment. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2000. 352p.
51. Silk's M. Spiritual Politics: Religion and America Since World War II. New York : Simon & Schuster, 1988. 224p.

52. Stout H. S. *The Divine Dramatist: George Whitefield and the Rise of Modern Evangelicalism*. Grand Rapids, MI : Eerdmans, 1991. 384p.
53. Sweet W. W. *Religion in Colonial America*. New York : Charles Scribner's Sons, 1942. 376p.
54. Sydney E. A. *Jonathan Edwards: The Puritans' Puritan*. New Haven : Yale University Press, 1993. 288p.
55. Tennent G. *The Danger of an Unconverted Ministry. 1739-1740* 52p.
56. Tracy J. *The Great Awakening: A History of the Revival of Religion in the Time of Edwards and Whitefield*. Boston : Tappan & Dennet; New York : Josiah Adams, 1842. 438p. URL: <https://archive.org/details/greatawakeninghi00trac/page/74/mode/2up>
57. Tracy P. J. *Jonathan Edwards, Pastor: Religion and Society in Eighteenth-Century Northampton*. New York : Hill and Wang, 1980. 288p.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-index?cc=evans;idno=N03758.0001.001;node=N03758.0001.001:3;rgn=div1;view=text>
58. Wacker G., Butler, J., and Balmer, R. *Religion in American Life: A Short History*. Oxford : Oxford University Press, 2011. 224p.
59. West J. G. *Stockholm Syndrome Christianity: Why America's Christian Leaders Are Failing — and What We Can Do About It*. Seattle : Discovery Institute Press, 2025. 300p.
60. Winthrop J. *A Model of Christian Charity: By Governor John Winthrop 1630*. 30p.
URL: https://www.gilderlehrman.org/sites/default/files/inline-pdfs/A%20Model%20of%20Christian%20Charity_Full%20Text.pdf
61. Wood G. S. *The Radicalism of the American Revolution*. New York : Alfred A. Knopf, 1992. 448p.